

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних економічних відносин

Допущено до захисту.
Завідувач кафедри

Проф. Грабинський І.М.
« _ » _____ 2022 р.

Мацелюх Софії-Христини Ростиславівни

**Тема: «Економічні кризи у глобалізованій
економіці»**

Магістерська робота

Спеціальність 292 – Міжнародні економічні відносини

Науковий керівник –

Кандидат економічних
наук, доцент
Пехник Андрій
Володимирович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ У ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	6
1.1. Поняття та сутність економічних криз.....	6
1.2. Історія і сучасність економічних криз.....	12
1.3. Причини фінансових криз в умовах глобалізації.....	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ КРИХ У ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	24
2.1. Порівняльний аналіз фінансових криз.....	24
2.2. Аналіз причин економічних криз у глобалізації економіки.....	34
2.3. Фактори та наслідки глобальних кризових явищ.....	44
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ВПЛИВ КРИЗ НА УКРАЇНУ.....	44
3.1. Проблеми інтеграції економіки України в світове глобальне господарство.....	55
3.2. Перспективи реформування економіки України у глобальну світову економічну систему.....	65
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Як відомо, нинішнє суспільство прагне до постійного покращення рівня й умов життя, які може забезпечити тільки стійкий економічний ріст. Однак спостереження показують, що довгостроковий економічний ріст не є рівномірним, а постійно переривається періодами економічної нестабільності. Підйоми і спади рівнів економічної активності, що ідуть один за одним прийнято називати діловим чи економічним циклом. Циклічність економічного розвитку – це регулярні коливання рівнів ділової активності, при яких зростання активності (виробництва) замінюється спадом, який, у свою чергу, потім замінюється зростанням.

Кризи стали особливістю і закономірністю сучасного фінансового ландшафту. Як правило, вони виникають раптово. Мають вони і значний вплив на економіку України. У зв'язку з цим, виникає потреба досконало вивчити причини та наслідки поширення криз для мінімізації впливів майбутніх економічних криз на економіку кожної держави світу. Тривалий час ученими різних країн проводяться дослідження природи циклічності, сутності та способів поширення і подолання економічних криз.

Наукова розробленість проблеми дослідження. У економічній літературі своє бачення передумов, розвитку та наслідків фінансових криз виклали Юдіна Н. В., Кисильова, К. С., Тарасенко С. В., Карінцева О. І., Орловська О. В., Мямлін В. В.. Велику увагу дослідники звернули на наслідки криз та шляхи виходу з них. Владика Ю. П., Шабельник Т. В., Марена Т. В., Грибач О. В., Колінець Л. Б. Досліджували сутність кризових процесів у політиці та економіці в загальному Мельниченко О. А., Ортіна Г. В., Кучінка Т. В., Подлесна В. Г., Савченко М. В., Шкуренко О. В. Не так давно з'явилася низка важливих праць українських учених, які сучасну світо господарську систему розглядають через призму цивілізаційного розвитку людства, світових інтеграційних процесів, сучасних тенденцій міжнародних валютно-

фінансових операцій. Ідеться насамперед про дослідження Савельєв Є., Мямлін В. В.

Метою курсової роботи є - вивчення сутності, передумов виникнення, етапів розвитку та наслідків економічної кризи, а також її вплив на безпеку держави.

Для того, щоб досягти цієї мети необхідно вирішити наступні взаємопов'язані завдання:

- визначити сутність і зміст поняття економічної кризи;
- дослідити причини виникнення економічних криз;
- розглянути економічні кризи в історичному аспекті;
- проаналізувати фінансові кризи;
- дати оцінку причин виникнення економічних криз у глобалізації економіки;
- провести аналіз факторів та наслідків глобальних кризових явищ;
- дослідити проблеми інтеграції економіки України в світове глобальне господарство;
- визначити перспективи реформування економіки України у глобальну світову економічну систему.

Об'єктом дослідження виступає економічна криза та її вплив на світову економіку.

Предметом дослідження в рамках об'єкту дослідження є причини зародження, етапи розвитку та наслідки економічних криз, а також їх вплив як на світову економіку так і на економіку України.

Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання: описовий, предметно-хронологічний, системний підхід, збір, систематизація, комплексний аналіз релевантної інформації, методи дедукції, індукції, аналізу, синтезу, аналогій, графічний, статистичний та інші.

Джерельною базою дослідження є законодавчі акти та показники країн світу і України; матеріали комітету статистики; наукові публікації з

розглянутої тематики; офіційні світові статистичні матеріали, незалежні та власні експертні дослідження.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, які розділено на вісім підрозділів висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складається з 86 сторінок. Список використаних джерел має 82 найменування на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ У ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Поняття та сутність економічних криз

Знаючи те, що кризи дуже різні як за своїми проявами, так і за причинами, не існує усталеної, відомої всіма точки зору щодо більшості аспектів цієї проблематики. Дискусія між ученими, чиновниками і підприємцями свідчить, що вони по-різному розуміють слово «криза» [56].

Поняття криза (від грец. *krisis*– рішення, поворотний пункт, результат) означає, насамперед, різкий, крутий перелом, перехідний стан. Криза – неминучий супутник, фаза життєвого циклу будь-якої системи, у тому числі фінансової (банківської). З одного боку, вона є найважливішим елементом саморегулювання, оскільки показує межу розвитку, а з іншого – дає поштовх до розвитку, стимулюючи перехід до нового стану рівноваги. При цьому в період кризи ускладнено чи практично неможливо виконання системою своїх функцій, збереження властивостей [54, с. 319].

Можна виокремити три підходи до визначення сутності криз:

- 1) криза як значна проблема або ситуація з високою імовірністю негативних наслідків;
- 2) криза як природний процес у життєдіяльності системи;
- 3) криза як порушення рівноваги соціально-економічної системи.

Під кризою потрібно розуміти фактичний або потенційно неможливий стан нестійкого функціонування системи, в якому може опинитися будь-яка із підсистем. Криза зумовлює виникнення якісних змін в економічній системі, які спричиняють порушення пропорцій у розвитку, його призупинення, видозміни чи руйнування фінансової системи країн або світових ринків у цілому. Найточнішим індикатором стабільності економіки є фінансовий ринок. Реакція фінансового ринку на економічні події завжди важливіша, ніж

наслідки даних подій. Економічна криза є тією точкою відліку, з якої економічна система зазнає змін.

В умовах кризи спостерігаються порушення рівноваги, стан нестабільності й руйнування цілісної стабільної системи. Криза – це багатоаспектна економічна категорія, система поглядів на економічну сутність якої перебуває в стані розвитку.

Так як за останнє сторіччя в світовій економіці в зв'язку з прискореними темпами науково-технічного прогресу і стрімким розвитком фінансових інститутів, а також з появою нових фінансових інструментів чітко стала проглядатися циклічність економічного розвитку, яка характеризується наявністю, як правило, чотирьох фаз циклу: підйом, пік, спад, дно «нижча точка». Довжина цих циклів теж різна і може знаходитися в інтервалі від 2 до 60 років. Для початку розглянемо поняття «економічна криза» в інтерпретації різних авторів [60, с. 83].

В економічній літературі немає однозначного визначення цього терміну, крім того у нього є безліч термінів-аналогів, які використовуються в такому ж контексті: «Економічна криза», «фінансово-економічна криза», «економічний спад», «Рецесія», «стагнація» і ін. Всі вони характеризують глибоким розладом фінансової системи держави, що супроводжується інфляційними процесами; падінням курсу національної валюти; бюджетним дефіцитом; різкими коливаннями на фондовому ринку, коли лопаються так звані «фінансові бульбашки» і зростає кількість неплатежів при взаєморозрахунках між економічними суб'єктами і інші.

Більшість словників витлумачують кризу як різку зміну звичайного стану речей; порушення стабільності; злам, розклад, занепад, загострення (політичних, економічних, соціальних) протиріч. При цьому більшість науковців виділяє такі ознаки кризи: явище та процес; невід'ємний етап циклічного розвитку системи; переламний етап функціонування; зовнішній і внутрішній вплив; локальний чи глобальний характер; різний вплив на суб'єктів господарювання; момент дезорганізації системи, фактор її

самоорганізації; крайнє загострення протиріч; неузгодженість діяльності окремих систем; відображення суперечності функціонування й розвитку; хиткий, складний, загострений стан, різкий злам або занепад; загроза життєстійкості; руйнування старого і стимулювання якісних трансформацій; потреба в якісно новому реагуванні [54, с. 23].

Крикун В. Б. розуміє під економічною кризою окремий етап розвитку національної чи світової економіки, що викликаний загостренням внутрішніх чи зовнішніх суперечностей, і який характеризується скороченням обсягів виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, зростанням рівня безробіття, зниженням реальних доходів населення, зростанням інфляції та загальною макроекономічною нестабільністю [44, с. 63].

Більшість дослідників по-своєму розуміють кризу та дають різноманітні визначення. Втім, більшість з них сходяться в позиції, що при подоланні економічних криз необхідним виступає активна позиція держави. Історичний досвід розвитку економіки доводить, що ринок не спроможний самостійно подолати суперечності, що спричинили кризу. Дискусія ведеться лише стосовно методів, якими держава повинна користуватися для подолання та запобігання економічних криз, підтримання високого рівня зайнятості, стабільних цін та економічного зростання.

Владика Ю. П. розкрив різні погляди на визначення поняття «економічна криза в сучасній науковій літературі (рис. 1.1) [16, с. 62]:

Джерело	Трактування сутності поняття
Економічний словник	Порушення рівноваги між попитом і пропозицією на товари та послуги. Проявляється різким переломом кон'юнктури, що моментально викликає спад виробництва, ріст безробіття, збільшення кількості банкрутств, а також тенденцію до поглиблення кризи [11].
Джон М. Кейнс	Криза – раптова й різка, як правило, зміна зростаючої тенденції зниження, тоді як у зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває [9, с.60]
Ю Розенталь, Б. Піджненбург	Кризовими називають ситуації, позначені високою небезпекою, станом невпевненості, відчуттям невідкладності [9, с. 60]
І.В. Дацюк	Криза – об'єктивний процес, що приводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи – сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [5, с. 165–170]
А.М. Ткаченко, О.П. Сельць	Криза – це широкомасштабна, непередбачена, переломна подія, яка приводить як до негативних наслідків у господарській діяльності (що зумовлюють розбалансування системи підприємства), так і до позитивних наслідків, які підвищують ефективність діяльності підприємства, приводячи в дію трансформаційні сили, що сприяють його еволюції [9, с. 61]
Л. Бартон	Криза – широкомасштабна, непередбачена подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди всій організації (працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації) [2, с. 2]

Рис. 1.1. Сучасні наукові підходи до трактування сутності поняття «економічна криза»

Як зазначалося вище, кризи мають циклічний характер, тобто повторюються з певною періодичністю. Розрізняють наступні різновиди циклів: цикли Кондратьєва (40-60 років), цикли Кузнеца (20 років), цикли Джаглера (7-11 років), цикли Кітчина (3-5 років), а також приватні господарські цикли окремих підприємств чи галузей [44, с. 67].

Таке різноманіття економічних циклів викликає необхідність розробки відповідних програм антикризових заходів, які повинні також враховувати неодноразовість виникнення криз на різних рівнях функціонування економіки. Причому характерною особливістю таких програм повинно бути застосування різноманітних важелів впливу як єдиної взаємоузгодженої системи. Необхідним також є підтримання постійної готовності до кризи, яка може наступити в будь-який момент, про що свідчить існування значної кількості причин внутрішнього чи зовнішнього характеру, які можуть викликати появу економічних кризових явищ більшого чи меншого обсягу.

В умовах розвитку ринкових відносин під сутністю поняття «циклічність» доцільно розуміти послідові явища фінансово-господарського життя суспільства. Зниження або зростання фаз економічного розвитку приводить до змін у структурі економіки, коливанні рівня цін, обсягах виробництва та ін. Повністю зрозумілим є той факт, що циклічність являє собою характерну ознаку закономірних економічних криз. Групуючи економічні кризи за цією ознакою, виділяють надкороткострокові; коротко-, середньо- і довгострокові кризи [16, с. 63].

Вважаємо за необхідно проаналізувати сутність економічної і фінансової криз, оскільки в даний час в наукових роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів відсутнє чітке розуміння і відмінність в термінах «економічна криза», «фінансова криза».

Сутність економічної кризи проявляється в перевиробництві товарів стосовно платоспроможного сукупного попиту, в порушенні процесу умов

відтворення суспільного капіталу, в масових банкрутства фірм, зростанні безробіття та інших соціально-економічних потрясіннях. Виникнення і розвиток фінансових криз зумовлено великою кількістю чинників. Іноді визначити причини кризи досить складно. Економічні кризи досить динамічні. Їх причини, структура і конкретні прояви різні, але є деякі загальні закономірності, які дозволяють систематизувати досвід минулих століть і класифікувати економічні кризи та їх причини [67, с. 42].

Фінансова криза—це різке погіршення стану фінансової системи, що призводить до ускладнень або унеможливлення виконання нею своїх функцій в економіці [14, с. 109].

Виникнення і розвиток фінансових криз зумовлено великою кількістю чинників. Іноді визначити причини кризи досить складно. Економічні кризи досить динамічні. Їх причини, структура і конкретні прояви різні, але є деякі загальні закономірності, які дозволяють систематизувати досвід минулих століть і класифікувати економічні кризи та їх причини.

Слід звернути увагу на те, що економічна криза виникає в результаті різкого і значного падіння обсягу національного виробництва, яке супроводжується порушенням балансу сукупного попиту і сукупної пропозиції. Економічна криза виникає в результаті різкого і значного падіння обсягу національного виробництва, яке супроводжується порушенням балансу сукупного попиту і сукупної пропозиції [63, с. 76].

Характерною ознакою кризи є порушення рівноваги грошового обміну, тобто порушення основного закону макроекономіки – закону грошового обміну. За умов стабільної економіки, тобто за умов стабільного рівня виробництва і стабільної швидкості обороту грошей, в монетаристській економічній політиці панує твердження про те, що інфляція визначається як добуток відносного дефіциту бюджету та швидкості обороту грошей.

Основними ознаками економічних криз, на думку Кучінка Т. В, з думкою якої і ми погоджуємося, виступають:

тривалий, прихований чи явний параліч державної влади;

- повна втрата державними структурами можливостей, потенціалу управлінського впливу, стратегічної ініціативи і творчості;
- кадрові зміни представників влади;
- часті зміни курсу валют;
- зниження курсу цінних паперів;
- підвищена критична активність та незадоволеність народних мас;
- зростання безробіття;
- падіння рівня інвестицій, заробітної плати, прибутку;
- зниження платоспроможності населення;
- абсолютне і відносне зубожіння значної частини населення;
- різке падіння рівня життя, руйнування звичного способу життя людей, що позбавилися роботи, достатнього матеріального добробуту [47, с. 30].

Світова фінансова криза виступає як крайня форма вияву розбалансування руху реального та фіктивного капіталів. Така диспропорція в сучасних умовах виражається в спекулятивних транзакціях, перекредитуванні економіки, розривах між суб'єктивними оцінками ринкової ціни компаній і їх обґрунтованою ринковою вартістю. Вказані процеси характерні як для розвинених країн, так і для ринків, що розвиваються, хоч і виявляються у специфічних формах [73, с. 90].

Фінансові кризи, як правило, призводять до дисбалансу, рецесії, дефолту, обвалу фондових ринків та політичної напруженості у фінансово-господарському житті, спричиняють банківську паніку серед вкладників, зростання відсоткових ставок, а отже, й ризиків інвесторів. А найголовніше – вони характеризуються крахом багатьох інвестиційних інститутів, адже порушують рівновагу всієї національної фінансово-кредитної системи (див. рис. 2) [76, с. 55].

Кризові явища в економіці породжують виникнення економічних криз, класифікація яких представлена на Рис. 1.2.

Критерії	Вид економічних криз
За рівнем виникнення	Глобальні (світові), державні, регіональні, міжгалузеві, галузеві, фірмові (мікрорівень)
За місцем виникнення	Локальна криза, системна, стратегічна
За масштабами впливу	Мікрокризи, мезокризи, макрокризи, міжнародні
Характер причини виникнення	Закономірні, випадкові
За тривалістю в часі	Короткострокові, тривалі
За ступенем керованості	Керовані, некеровані
За ступенем тяжкості	Легкі кризові явища, середньої тяжкості, катастрофічні
За характером повторюваності	Циклічні, нециклічні
За сферою функціонування	Соціальні, технічні, юридичні, політичні, екологічні, інформаційні, комбіновані
За характером розвитку	Раптові, поступові
За можливістю прогнозування	Прогнозовані, частково прогнозовані, непрогнозовані
Стосовно суб'єктів господарювання	Зовнішні, внутрішні
За походженням	Штучні, природні
За наслідками прояву	Загальні, специфічні, індивідуальні

Рис. 1.2. Класифікація видів криз в економіці [20, с. 78]

Таким чином, в економічній літературі немає однозначного визначення цього терміну, крім того у нього є безліч термінів-аналогів, які використовуються в такому ж контексті: «Економічна криза», «фінансово-економічна криза», «економічний спад», «Рецесія», «стагнація» і ін. Сутність економічної кризи проявляється в перевиробництві товарів стосовно платоспроможного сукупного попиту, в порушенні процесу умов відтворення суспільного капіталу, в масових банкрутства фірм, зростанні безробіття та інших соціально-економічних потрясіннях.

1.2. Історія і сучасність економічних криз

Перша світова економічна криза виникла 1857 році і охопила країни США, Німеччину, Англію та Францію. Саме ці країни відрізнялись від інших значним піднесенням виробничого сектора та важливим для розвитку людства промислової техніки.

До кінця 20-х років ХХ століття економічна система провідних капіталістичних країн досягла високого рівня складності. Механізми ринкової саморегуляції (так звана «невидима рука») перестали працювати. Для забезпечення стійкого економічного та соціального розвитку потрібне було втручання держави. Надшвидкі темпи розвитку та глибинні економічні диспропорції призвели до «перегріву економіки» США. 29 жовтня 1929 року

у «чорний вівторок» стався крах Нью-Йоркської фондової біржі, що поклато початок найжорстокішій економічній світовій кризі надвиробництва [81, с. 135]. Велика депресія, як її називали, стала наймасштабнішою за наслідками кризою ХХ століття.

Економічна криза в Англії свого найвищого розвитку досягла весною 1933 року. Обсяги виробництва зменшилися на 23 % від рівня 1929 року. Негативним явищем стало зменшення виробництва в базових галузях економіки. Безробіття досягло 33 %. Такий стан економіки змусив уряд вжити ряд невідкладних заходів із метою подолання кризи. Єдиною важливою його функцією вважалося забезпечення сприятливих фінансових умов, ліквідація дисбалансу бюджету, торгівлі та кредиту.

Економічна криза у Франції продовжувалася з осені 1930 до 1935 року включно. Падіння виробництва було не різким, а досить затяжним. Спади спостерігалися у 1932 та 1935 рр. Так, порівняно з 1913 роком у 1932 році обсяги промислового виробництва скоротилися на 4 %, таке саме скорочення відбулося у 1935 році порівняно з 1930 роком. У найважчому стані перебували: текстильна, автомобілебудівна промисловість, кольорова металургія, виробництво цинку та алюмінію. Франція втратила свої позиції у зовнішній торгівлі - експорт та імпорту зменшилися на 65 % від рівня 1930 року. Вкладники банків втратили не менше 3 млрд франків. Відбувалося розорення дрібного селянства [66, с. 359]. Урядова програма подолання кризи (дирижи́зм) ґрунтувалася на теорії Дж. Кейнса. Підприємствам надавалися державні замовлення, кредити, податкові та митні пільги. Селянам надавалися премії за скорочення посівних площ. Була розроблена соціальна програма допомоги безробітним.

Світове промислове виробництво знизилося в середньому на 45 відсотків, а торгівельне - на 56: випуск продукції скоротився у США на 46%, в Великобританії - на 24%, у Німеччині - на 41%, у Франції - на 32%. За час цієї масштабної кризи відмічалось колосальне число безробітних: роботу втратило біля 40 млн. осіб (у тому числі у США 17 млн. осіб, у Німеччині - 7,5 млн., у

Англії - 4 млн., Японії - 3 млн.). У даних країнах, рівень безробіття заофіційними даними склав біля 60% і налічував приблизно 10 млн. чоловік [59, с. 199].

Сучасні фінансові кризи, порівняно з минулими, глибше вражають економічні системи окремих країн і, крім того, мають властивість швидко поширюватися на інші країни. Якщо провести порівняльний аналіз складових основних фінансових криз за період 1949–2008 рр., неважко помітити, що кризи, які відбувалися протягом 50–60-х років минулого століття, були пов'язані насамперед із політичними факторами (занепад колоніальної системи, встановлення нових відносин між колоніями і метрополіями, війна між арабськими країнами та Ізраїлем, криза Бреттон-Вудської валютної системи), кризи 70–80-х – з уповільненням темпів економічного зростання у промислово розвинутих країнах, що мало циклічний характер, а починаючи з 90-х років головними факторами фінансових криз став рух так званих «гарячих грошей», які внаслідок значних обсягів і надмобільності на світових фінансових ринках відіграли роль «детонатора» кризи [16, с. 54].

Так, у 1960-х рр. упродовж десятиліття відбувалися кризи, відомі як циклічні. У 1950-і рр., завдяки переформуванню Західної Європи, а точніше, західного світу, після чого розпочалася Друга світова війна, настало дуже швидке зростання економіки, як зображено на рис. 1, яке проходило без значних коливань. Однак такі коливання мали місце в 1963 і 1967 роках і одне незначне – в 1970 р [53, с. 390].

Після 1987 р. настала криза, яка тривала аж до 1992 р., для Касторії та Сіатісти вона орієнтовно закінчилася з відкриттям ринку східних країн, передовсім Росії [21]. Пов'язана з тим, що 19 жовтня 1987 року американський фондовий індекс Dow Jones Industrial обвалився на 22,6%. За американським ринком впали ринки Австралії, Канади, Гонконгу. Кризу на світових фондових ринках вважають містикою, оскільки події не передували економічні чи політичні потрясіння. Можлива причина кризи – «перегрів економіки»

У 1990-х роках найбільш значними виявились фінансові кризи 1994 року в Мексиці, 1997 року – в Південно-Східній Азії, яка певною мірою зачепила й Україну та 1998 року – в Росії. До того ж практично постійно одна чи кілька країн, що розвиваються, потерпають від фінансових криз меншого масштабу (Бразилія у 1997–1999 рр., Туреччина в 2000-2001 рр., Аргентина у 2001 р.).

До 2000 р ООН рекомендувала дотримання концепції глобалізації, однак «Цілі сталого розвитку» перетворилися на деталізацію попередньо прийнятої Декларації тисячоліття (ООН, 2000 р.), яка через загострення екологічних та соціальних проблем була визнана як неефективна. Декларація тисячоліття, що стала свого роду реакцією на цю неефективність, замість концепції глобалізації запровадила «Стратегію сталого розвитку» як глобальну концепцію руху в майбутнє для людства [80]. Наслідування Цілей повинно було з 2015 року вирівняти економічні проблеми, які виникали в глобальній економіці під час економічних криз 2008 та 2012рр, які вперше в історії глобальної економіки стали синхронними для більшості країн, інтегрованих у глобальну економіку, та занадто частими та непередбаченими порівняно із усіма попередніми економічними кризами, у чому й проявилася їх атиповість.

У 2001-2003 була криза, яка пов'язана з крахом інтернет-компаній. Причина кризи – невиправдано високий рівень інвестицій у компанії ІТ-сектору та низькі фінансові показники багатьох із них. Інтернет-користувачі активно вкладали кошти в інтернет компанії, з віртуальною уявою, з бажанням започаткувати елементи «нової економіки», яка себе не виправдала [21].

Криза 2008-го року була спровокована крахом житлової бульбашки в США, криза викликала дефолт «Lehman Brothers» (одного з найбільших інвестиційних банків у світі) та інших ключових фінансових установ, компаній. Економічна активність відновлювалася майже десятиліття. Її наслідки проявились у банкрутстві декількох європейських банків, у проблемах ліквідності та регулювання фінансових установ в США та Європі, у глобальному скороченні бізнесу, зростанні безробіття, різкому скороченні державних доходів.

У 2019-2020 рр. вперше світова економіка ввійшла в рецесію, каталізатором якої виступила пандемія – явище, що не піддається контролю та регулюванню. Це формулює проблему складності оцінки глибини та темпів протікання кризи, а також прогнози її розвитку, оскільки суттєву роль на перебіг економічних процесів здійснюють «сигнали» про поширення захворюваності, можливі хвилі захворюваності, витрати у сфері охорони здоров'я [32, с. 25]. Рецесія, спричинена COVID-19, призводить до підвищення рівня безробіття, скорочення економічної ефективності, нестабільного валютного курсу та потенційної ескалації рівня інфляції. Відповідно актуальним є аналіз процесів розгортання та протікання світової економічної кризи 2019-2020 рр. для розроблення системи заходів зменшення/протидії її наслідків, а також чіткого розуміння що відбувається з економікою сьогодні і які сценарії розвитку економічних процесів є найбільш ймовірними [37, с. 31].

Основною проблемою економіки є виникнення криз та поява всіх негативних явищ з ними пов'язаних. Це інфляція, безробіття, падіння ВВП тощо. Кризи постійно є у економіці починаючи з середини XVIII століття і до нашого часу, які Мямлін В. В. зобразив у наступній періодичності (рис. 1.3.) [57, с. 1042]:

п/п	Роки кризи	Масштаби кризи	п/п	Роки кризи	Масштаби кризи
1	1788	Англія	15	1900	Світова, Японія, Англія (1903)
2	1793	Англія	16	1907	Світова
3	1797	Англія	17	1920-1921	Світова
4	1810	Англія	18	1929-1933	Світова
5	1815	Англія	19	1937-1938	Світова
6	1819	Англія	20	1948-1949	Світова
7	1825	Англія	21	1957-1958	Світова
8	1836	США, Англія (1837)	22	1960-1961	Світова
9	1847	Англія, Німеччина, Франція, США	23	1970-1971	Світова
10	1857	Світова	24	1973-1975	Світова
11	1866	Світова, США (1965),	25	1980-1981	Світова
12	1873	Світова, Англія (1878)	26	1987-1988	Світова
13	1882	Світова, Німеччина (1883)	27	1997-1998	Світова
14	1890	Німеччина (1891), Англія (1893)	28	2008-...?	Світова

Рис. 1.3. Періоди та масштаби криз

Підсумовуючи, можемо зазначити, що економічні кризи мають циклічний характер. Тому проблема циклічного розвитку економіки набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку світової економіки, коли процеси глобалізації охоплюють всі сфери життя, визначаючи подальший напрямок та темп розвитку фінансових центрів. Циклічність економічних криз можна побачити, досліджуючи історію економічних криз з минулого століття і по теперішній час, починаючи з глобальної фінансової кризи 1970–1971 рр., коли відбулася рецесія спровокована «нафтовим шоком»; фінансової кризи 1987–1988 рр., при якій відбулася рецесія 1990–1991 рр. яка привела до розвалу СРСР; фінансової кризи 2001–2002 рр. відбулася рецесія 2003–2004 рр, спровокована банкрутством великих ІТ-компаній; фінансової кризи 2006–2007 рр. відбулася рецесія (стагнація) 2008–2009 рр спровокована іпотечною кризою.

1.3. Причини фінансових криз в умовах глобалізації

Глобалізація є важливою умовою розвитку світової економіки. Глобалізаційні процеси сприяють нарощенню продуктивності праці та рівня життя населення, підвищують ефективність конкуренції між учасниками фінансового ринку, прискорюють інновації та ноу – хау, стимулюють макроекономічне зростання тощо. Посилення інтеграційних процесів між державами тягне за собою і негативні наслідки, зокрема послаблення регуляторних механізмів та контролю над соціально – економічними процесами, а відтак сприяє викривленню сучасної економічної системи, підвищує ступінь невизначеності, яка, у свою чергу, є основою розвитку глобальних кризових явищ. Усі економічні кризи мають притаманні їм як спільні, так і відмінні характеристики, але кожна з них розповідає свою унікальну історію зі своїми винятковими висновками на майбутнє [48, с. 36].

В цілому про фінансову глобалізацію, про її наслідки (переваги та недоліки) ведеться мова достатньо давно. Масштабні фінансові кризи зумовили пошук причин їх виникнення. Дослідники здебільшого критикують лібералізацію фінансових потоків, проте є інша категорія науковців, які вважають, що цей процес несе більше користі, ніж збитків та не має прямого зв'язку з виникненням та поширенням криз.

Роговська-Іщук І. В. пише у своїй праці, що більшість вчених вказують на те, що не існує достовірного доведення існування прямого зв'язку між економічним зростанням та лібералізацією фінансових операцій. Не існує також систематизованих даних про те, що фінансова інтеграція виступає безпосереднім детермінантом фінансових криз. Загалом ефекти фінансової глобалізації на сьогодні не визначені остаточно. Тобто немає достатньої кількості емпіричних даних які б підтверджували причетність до фінансових криз, проте не знайдено також макроекономічних доказів відносно вигоди фінансової глобалізації [24, с. 50].

У ХХІ столітті практично не залишилося країн, які б не охопили наслідки фінансової кризи [21, с. 37].

Основними макроекономічними індикаторами, які в той чи інший період розвитку світової економіки сигналізували про настання фінансової кризи, слід вважати:

- велике сальдо платіжного балансу;
- суттєву волатильність валютного курсу;
- зростання темпів інфляції; значний обсяг зовнішнього боргу (понад 50% ВВП)
- падіння міжнародних резервів країни [79, с. 76].

Окрім того, спільною ознакою для світових криз є те, що більшість з них спричинені надлишком інвестицій чи споживання в певних галузях економіки, які спочатку зростають значними темпами, приваблюючи тим самим велике число інвесторів, але в кінцевому підсумку не виправдовують очікувань та банкрутують.

На наш погляд, дослідивши циклічний розвиток світової економіки і історію світових фінансових криз можна виділити найпоширеніші причини виникнення фінансових криз (рис. 1.4.):

Рис.1.4 Причини виникнення фінансових криз

Для дослідження можливості появи нової кризи існує велика кількість методики, найцікавішою з яких, на наш погляд, є така. Інститут економічної політики ім. Є.Т. Гайдара розробив методику для моніторингу фінансової стабільності [20, с. 17]. Спочатку розраховуються індикатори – передвісники фінансової нестабільності, потім їх порівнюють із граничними значеннями та досліджують стан системи цих індикаторів, для того щоб встановити сигнали, які вони надають. Серед особливостей впровадження цієї методики можна відмітити такі:

1. Різні країни мають специфічний перелік таких чинників, що враховує особливості саме цієї країни.
2. Окремі показники є загальними для всіх країн. До них відносять показники грошової маси, стану платіжного балансу, динаміки кредиту та цін.
3. Між деякими показниками існує кореляція. Наприклад, між показниками депозитів домогосподарств та грошової маси в країні, між

динамікою фондових індексів та обсягами грошової маси тощо. Це робить можливим зменшити кількість чинників, що аналізуються.

4. Україні вдалося уникнути загрози системного ризику, що виходить із ринку деривативів, у силу непопулярності операцій із такими фінансовими інструментами [19, с. 38].

Так, передвісники фінансово-економічної нестабільності, можна розглянути детально на прикладі таблиці, розробленої Грибач О.В. (рис. 1.5) [19, с. 38]:

Темп економічного зростання	темп зростання ВВП
	обсяг промислового виробництва
Платіжний баланс	сальдо поточного рахунку
	золотовалютні резерви
	зовнішній борг
	умови торгівлі (ціни експорту)
	імпорт і експорт
	реальний ефективний курс
	відтік капіталу
	співвідношення зовнішнього боргу із ВВП
Процентні ставки	реальна процентна ставка
	різниця між внутрішньою і зовнішньою процентними ставками
	відношення ставки за кредитами до ставки по депозитах
Грошові індикатори	ІСЦ
	динаміка внутрішнього кредиту в реальному вираженні
	грошовий мультиплікатор
	відношення грошової маси до золотовалютних резервів
	темп зростання депозитів в реальному вираженні
	надмірна пропозиція грошей в реальному вираженні

Рис. 1.5. Типові індикатори – передвісники фінансово-економічної нестабільності

Причини та характер протікання світових фінансових криз у загальному вигляді можна класифікувати на ендогенні (внутрішні) та екзогенні (зовнішні): сучасні концепції відносно теорії фінансових криз та погляди на причини виникнення кризових явищ переважно пояснюють причини виникнення криз тим, що внаслідок дії якогось зовнішнього фактора (екзогенного) реалізується закладений у природі економіки внутрішній механізм, що призводить до криз [38, с. 28].

У науковій літературі можна виділити декілька підходів до причин фінансових криз.

Згідно з однією точкою зору, причина криз на фінансовому ринку криється в економічному розвитку: у перевиробництві і перенагромадженні капіталу (К. Маркс, А. Колганов та ін.), падінні інвестицій унаслідок зниження граничної ефективності капіталу (Дж. Кейнс), порушенні пропорцій відтворення і відриві фінансової сфери від реального сектора (Р. Грінберг, А. Пороховський, Л. Красавіна, О. Лаврушин та ін.).

Інші економісти вбачають причини криз на фінансовому ринку через призму сфери обігу. До причин криз вони відносять: помилкову грошовокредитну політику (монетаристи), надмірний притік заощаджень у розвинені країни з країн, що розвиваються (Б. Бернанке, А. Грінспен), нестійкість фінансової системи (Х. Мінські), лібералізацію фінансового ринку та недоліки регулювання (Дж. Стігліц, П. Кругман) та ін.

Незважаючи на велику кількість різноманітних економічних теорій, шкіл і підходів, які весь час змінювали один одного протягом тривалого історичного періоду, так і не вдалося вирішити питання з кризами, що перманентно з'являються, і все більше і більше набувають затяжного характеру. Крім того, економічні теорії так і не дали відповіді на запитання: чому відсутні наукове передбачення та прогнозування і як треба науково керувати економікою? Отже, можна констатувати, що криза економіки є

наслідком кризи економічної теорії. Існує величезна кількість лауреатів престижної премії з економіки імені Альфреда Нобеля, але жоден з них так і не дав рецепт, як зробити так, щоб економіка повністю уникла б кризових явищ, а розвиток її здійснювався б на користь всього суспільства і тільки по висхідній. Безумовно, що їх розробки дуже важливі і корисні, проте у них робиться акцент на вирішенні друго- і третьорядних завдань, а головна причина, яка породжує негативні явища в економіці, не помічається [57, с. 1043].

Таким чином, можемо зазначити, що у кожній фінансовій кризі є свої особливості і причини виникнення, але на сьогоднішній день не існує єдиної стратегії їх прогнозування, немає сформованих універсальних механізмів їх запобігання або ліквідації. Але вивчення взаємозв'язку між тими чи іншими причинами і подіями допоможе кожен раз все точніше визначати виникнення кризи, а також прискорювати вихід з такої економічної ситуації.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ КРИХ У ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ ЕКОНОМІЦІ

2.1. Порівняльний аналіз фінансових криз

Фінансові кризи є однією з форм прояву економічних криз. У циклічних кризах починає виявлятися перенагроювання всіх трьох форм капіталу, а саме товарного (ріст нереалізованої продукції), продуктивного (збільшення недовантаження виробничих потужностей, ріст безробіття) і грошового (збільшення кількості грошей, не вкладених у виробництво). З 1970–1980 років у науково-дослідних роботах західних вчених із проблем економічних циклів і криз акценти починають поступово зрушуватися в сферу фінансів як найбільш нестабільну сферу економіки. Відродження інтересу до гіпотези фінансової нестабільності обумовлене тим, що наслідки фінансових криз спонукали до більш поглибленого вивчення цієї проблематики саме в контексті реалізації через них різних за масштабами економічних криз, зокрема світових (глобальних) [40, с. 18].

Розглянемо фінансові кризи 2008—2009 та 2013—2014 років, які чинили негативний вплив на економіку, а також наслідки цих криз.

Світова фінансова криза 2008 р. поширювалася світом надзвичайно швидко. Через численні канали впливу криза на світовому фінансовому ринку позначилася на реальному секторі світової економіки вже у 2007 р. У грудні 2007 р. рецесія почалася в США, а вже через квартал – у Японії, Німеччині та Франції. У третьому кварталі економічний спад захопив Велику Британію, Росію та Україну, а в східно-азіатських країнах проявився в останньому кварталі 2008 р. Зниження світового ВВП (у постійних цінах за ринковими курсами валют) у 2009 р. становило 2% (порівняно з ростом на 1,8% у 2008 р.).

Розсіялися численні міфи про невразливість, стабільність і стійкість транснаціональних банків: загальні втрати тільки великих банків США перевищили 1,8 трлн. дол. Для подолання нестачі капіталу їм потрібно ще 500–800 млрд. дол.; європейські банки були датовані на суму 500 млрд. дол.

Сукупні втрати фінансової системи США становили 3,6 трлн дол. У Європі втрати банків досягли 300 млрд. дол. За один рік кризи втрати цінних паперів становили 30 трлн дол. За перший квартал 2009 р. число хедж-фондів тільки в одному азіатському регіоні скоротилося з 930 до 160. У 2009 р. кількість збанкрутілих банків в США становила 100.

У другому кварталі 2009 р. не менше 6 із 19 провідних американських банків, яким раніше була надана державна допомога, потребували додаткового нарощування власного капіталу. Загальна допомога фінансовій системі в 2009–2010 рр. у США становила 4,1 трлн. дол., у Німеччині – 1,1 трлн. дол. [10].

Падіння цін на нерухомість рикошетом відбилося на фінансовому секторі, оскільки від 75 до 95 відсотків усіх угод з нерухомістю відбувається з використанням іпотечного кредиту. У 2007 р. з 32 провідних країн у 6 спостерігалось істотне падіння цін на нерухомість, в 2008 р. – у 20, у першому півріччі 2009 р. – у 27 країнах. Тільки у двох країнах спостерігалась стабільність або невелике підвищення цін (Німеччина і Швейцарія) [10].

Кредит перестав сприйматися як загальний засіб вирішення проблем і забезпечення економічного зростання. Серед різноманітних змін головною стала, як уже було з'ясовано раніше, втрата довіри: зв'язки між банками розірвалися; віра у платоспроможність клієнтів втрачена; відносини боржників до кредиторів характеризувалися недовірою; платники податків стали ставитися до банків як до «нахлібників».

Проте збереглися основні принципи і досягнення кредиту: він не тільки не втратив ключові позиції у суспільстві, а й, навпаки, привернув до себе підвищену увагу. Для забезпечення його розвитку необхідні певні трансформації в усій економіці. Першочергова і найбільша допомога надана транснаціональним банкам; курс їхніх акцій, прибутки і збитки, питання злиття і державної допомоги увійшли не тільки до порядку денного політиків і банківських наглядових органів, а й у повсякденне життя практично всього населення. Під час кризи в моду увійшла теза про очищуючий ефект кризи,

який є своєрідною інтерпретацією основного положення економіста XIX ст. Мальтуса. Вважаємо, що кризу варто сприймати як неминуче явище, до якого необхідно бути готовим, щоб мінімізувати його вплив.

Оскільки ця фінансова криза проявила себе різною мірою у всьому світі, зосередимо дослідження на її впливі на українську економіку. Вплив світової фінансової кризи на економіку України найгостріше почав проявлятися у вересні 2008 р. Загалом криза проявилася: девальвацією національної грошової одиниці; скороченням державних доходів і зростанням дефіциту; нарощуванням зовнішньої державної заборгованості; банкрутством фінансових установ, втратою платоспроможності, кризою ліквідності у різкому падінні вартості активів; спадом обсягів продажу експортної продукції вітчизняних підприємств на світових ринках; падінням цін, підвищенням рівня світової конкуренції; скороченням обсягів виробництва та виділенням якісних властивостей продукції, що підвищують її конкурентоспроможність.

2.1. Динаміка рахунку поточних операцій та золотовалютних резервів країни, млн. дол. США

Джерело: [40]

З початку 2000-х років до 2007 р. ВВП України (в дол. США) стрімко зростав. З 2003 р. по 2007 р. він фактично потроївся. Навіть у 2008 р. він незначно зріс. Починаючи з II півріччя 2008 р. через несприятливий розвиток процесів у світовій економіці, що проявився у погіршенні кон'юнктури на

зовнішніх ринках, зменшенні інвестиційного та споживчого попиту, тенденція змінилася на низхідну майже за всіма видами економічної діяльності. Однак вже у 2009 р. падіння ВВП становило $-14,2\%$ [28]. На передкризовий рівень ВВП Україна змогла вийти лише в 2014 р., і то внаслідок внутрішніх економічних причин та військових дій у 2015 р. та 2016 р. ВВП опустився нижче кризового 2008 р.

Важливим для дослідження перебігу кризи є аналіз таких показників, як стан рахунку поточних операцій та золотовалютних резервів країни (див. рис. 2.1). В умовах глобальної фінансової кризи дефіцит поточного рахунку платіжного балансу України набув загрозливих ознак, оскільки припливу іноземного капіталу в країну у вигляді інвестицій і кредитів протягом 2009 року не очікувалося, а темпи надходження валютної виручки від експорту зменшилися.

Як видно з рис. 2.1, у передкризовий період існував певний дисонанс у значеннях цих показників: золотовалютні резерви країни нарощувалися, зокрема, з 19,3 млрд. дол. США у 2005 р. до 32,4 млрд. дол. США у 2004 р., тоді як рахунок поточних операцій стрімко погіршувався – з 2,5 млрд. дол. США у 2005 р. до $-12,7$ млрд. дол. США у 2008 р. У 2009 р. вже значно скоротився дефіцит рахунку поточних операцій (до $-1,7$ млрд. дол. США), але і золотовалютні резерви теж упали (до 26,5 млрд. дол. США) і змогли відновитися у 2010 р., досягнувши свого історичного максимуму – 34,57 млрд. дол. США. Далі з 2010 р. по 2013 р. скорочувалися і золотовалютні резерви, і погіршувався стан рахунку поточних операцій – він досяг показника $-16,4$ млрд. дол. США. У 2014 р. золотовалютні резерви України становили лише 7,5 млрд. дол. США. Водночас через стрімке скорочення імпорту рахунок поточних операцій покращував своє негативне сальдо.

Рівень обслуговування зовнішнього боргу країни теж має важливе значення для економічного розвитку країни. Тому важливо, за рахунок яких коштів відбувається погашення боргів: чи за рахунок ефектів від економічного зростання, чи за рахунок використання золотовалютних резервів країни. У

результаті порівняння показників золотовалютних резервів країни та рівня обслуговування боргу (% від ВНД) нами виявлено тенденцію, що з 2005 р. по 2008 р., поки рівень обслуговування боргу був незначним – від 7% до 10%, золотовалютні резерви країни зростали (рис. 2.2.).

У 2009 р. – році піку фінансової кризи – рівень обслуговування боргу зріс до 20% і залишився на тому самому рівні у 2010 р. Золотовалютні резерви з 2010 р. почали стрімко скорочуватися. Це стало відповіддю, в тому числі, і на необхідність погашення зовнішніх кредитів – у 2015 р. рівень обслуговування державного боргу становив аж 31,8% ВНД.

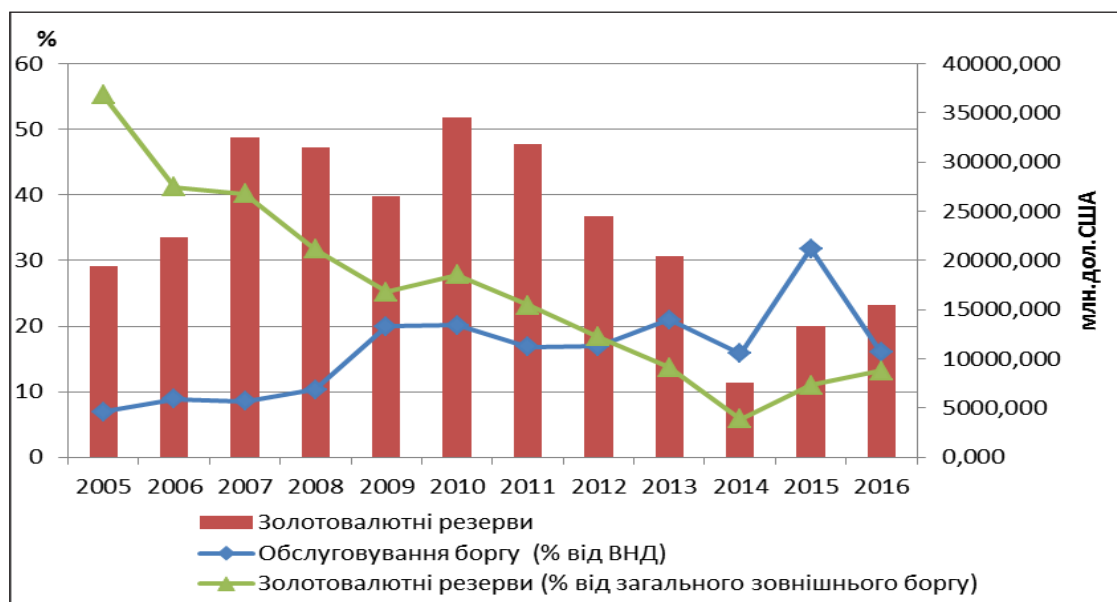

Рис. 2.2. Динаміка золотовалютних резервів України (млн. дол. США) та рівня обслуговування боргу (% від ВНД)

Джерело: [40]

Як бачимо, якщо аналізувати золотовалютні резерви щодо загального зовнішнього боргу країни, то нами встановлено, що ситуація є критичною. У 2005 р. золотовалютні резерви покривали 55% загального зовнішнього боргу країни, у 2009 р. – вже 25%, а у 2014 р. досягли свого мінімуму – лише 5,8%. Також можна дійти висновку, що погашення позик відбувалося в тому числі і за рахунок скорочення золотовалютних резервів країни [51].

Далі проаналізуємо вплив кризи на такі сегменти фінансового ринку України, як ринок цінних паперів, валютний ринок та банківська система.

Із початком фінансової кризи відбувся насамперед відплив найліквіднішого капіталу з країни. Спираючись на дослідження М. Петтіса, зазначимо, що динаміка фондових ринків країн, що розвиваються, визначається насамперед ліквідністю ринків, а економічно розвинутих країн – фундаментальними показниками їх економік [52]. Варто зауважити, що фінансова криза у США розпочалася ще наприкінці 2007 року, що вже весною 2008-го спровокувало поступовий відплив капіталів нерезидентів із ринку цінних паперів. Індикатором цього процесу і було зниження індексу ПФТС (рис.2.3).

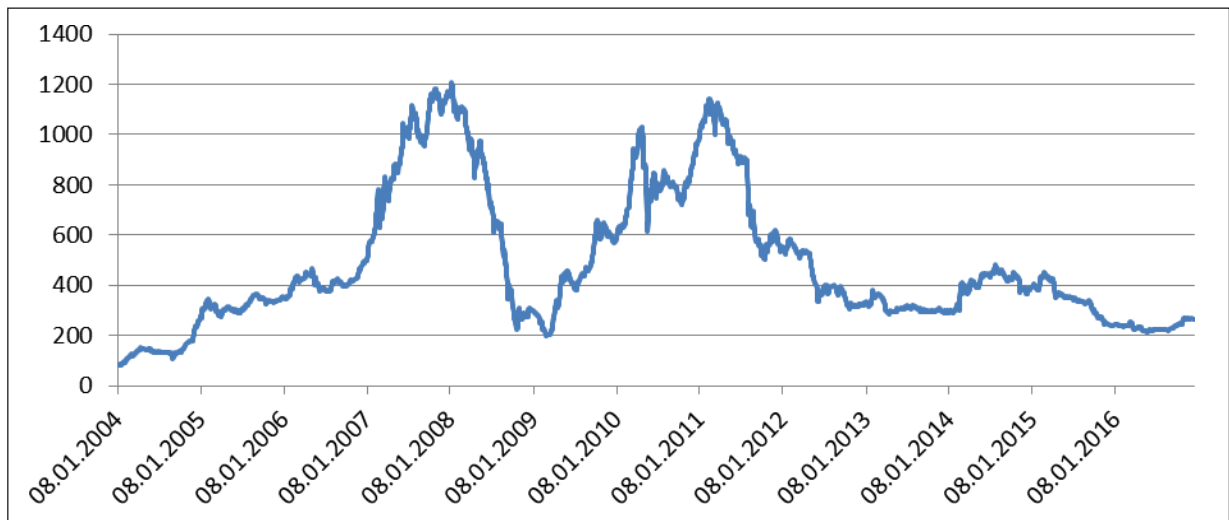

Рис. 2.3. Індекс ПФТС

Джерело: [39]

Як видно з рис. 2.3, протягом 2007 р. Індекс ПФТС весь час стрімко зростав (+134% до попереднього року), що було другим показником у світі після Китаю (179,75%). Індекс ПФТС досягнув свого максимального значення на початку 2008 р. і лише за один рік опустився до свого історичного мінімуму. Повернути свої позиції він зміг лише у 2010–2011 рр. Різке падіння ПФТС можна пояснити реакцією внутрішнього ринку цінних паперів на погіршення становище на світовому фондовому ринку, а також падінням рівня ліквідності на вітчизняному фондовому ринку [15, с. 58].

Тобто існувала ситуація, за якої негативний інформаційний фон щодо різних сегментів світової економіки супроводжувався суттєвим падінням цін, за якими інвестиційні компанії погоджувалися купувати цінні папери. Водночас продаж деякими інвестиційними компаніями України значних пакетів акцій теж здійснював тиск на індекс ПФТС. Одночасно з виходом нерезидентів із вітчизняного ринку акцій відбувався і вплив коштів із ринку облігацій, зокрема, внутрішньої державної позики.

У результаті банкрутства «Леман Бразерс» підвищилася волатильність ринку акцій України, а також продажу державних та корпоративних облігацій нерезидентами.

Світова фінансова криза 2008 року також негативно позначилася на міжнародних валютних відносинах. Порушення їх стійкості проявилось у нестабільності курсу національних валют більшості країн світу, зростанні валютних обмежень, погіршенні валютної ліквідності тощо. Лідерами зі знецінення національних валют у 2008 році стали Ісландія, Угорщина та Україна: ісландська крона під час кризи знецінилася відносно долара США на 34,2%, угорський форинт – на 45%, українська гривня – на 62,3% і на 54,8% відносно євро [58, с. 168]. Валютний ринок України теж зазнав значного негативного впливу світової фінансової кризи.

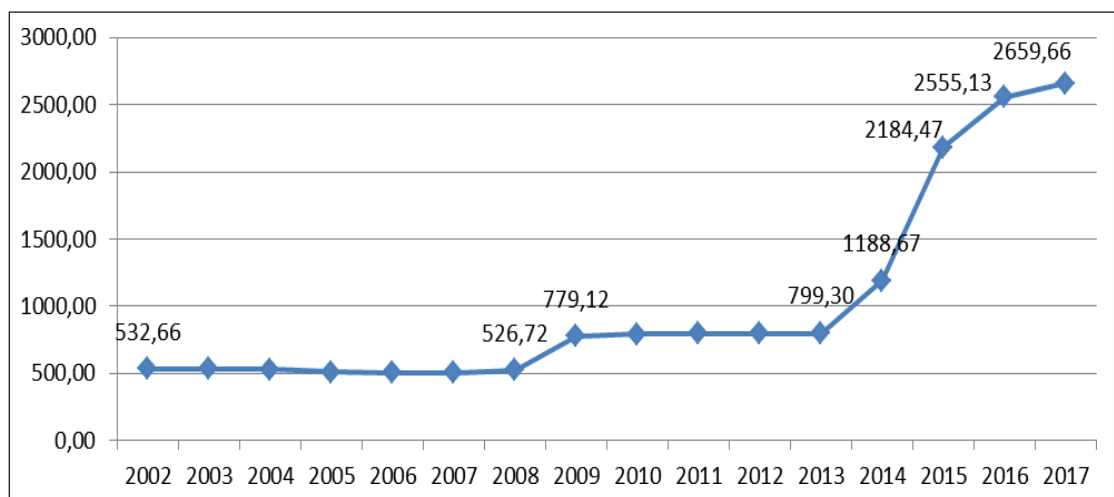

Рис. 2.4. Офіційний курс гривні щодо долара США, середній за період (100 дол. США)

Джерело: [39]

Причинами такого різкого знецінення гривні у 2008 р. стали: значний і тривалий дефіцит рахунку поточних операцій, надмірна кредитна експансія протягом 2005–2007 рр., висока інфляція.

Трохи пізніше, лише у вересні 2008 р., світову фінансову кризу відчула банківська система України, тому що фактори, які викликали світову фінансову кризу, в нашій країні не настільки вагомі, щоб її підірвати. Неповорнення іпотечних кредитів у нас не було масовим, та й сама їх сума становила всього 15% від ВВП, тоді як у США – 75%. Фондовий ринок також не був настільки розвинутим, як ринок банківських зобов'язань.

Тому для початку кризи у банківській системі України необхідна була інша причина, і нею стала ситуація з «Промінвестбанком» – одним із найбільших банків країни. Варто зазначити, що проблеми цього банку були викликані не стільки світовою фінансовою кризою, скільки рейдерською атакою, яка мала на меті підірвати довіру вкладників до банку. Всього за декілька днів вкладники вилучили з рахунків банку понад 3 млрд. грн.

За офіційним повідомленням НБУ, з 1 жовтня відплив депозитів з вітчизняних банків сягнув понад 3 млрд. доларів США (близько 10% від усіх строкових депозитів) [56]. У результаті 11 жовтня 2008 року Національний банк України прийняв постанову № 319, якою передбачалася можливість надання банкам стабілізаційних кредитів, обмеження обсягів активних операцій та встановлення заборони на дострокове повернення депозитів фізичних осіб. У другій половині жовтня 25 українських банків звернулося за допомогою до НБУ, і він виділив на їх рефінансування понад 8 млрд. грн [29, с. 38].

Погіршення фінансового становища банків привело до впровадження ними жорсткості політики: банки перестали надавати довгострокові кредити, створили жорсткіші умови для надання споживчих кредитів та підвищили процентні ставки. Міжнародні рейтингові агентства знизили кредитні позиції більшості українських банків, що стало додатковим поштовхом для паніки

серед вкладників. Вони почали масово скуповувати іноземну валюту, внаслідок чого значно зріс курс долара та євро.

Таким чином, слід зазначити, що криза 2008-2009 рр. носить «шоковий» характер, тобто вона була викликана різкою зміною рівноваги, як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках. При цьому, початковий імпульс до розгортання кризових процесів прийшов з боку зовнішніх ринків. Спад 2009 р. був обумовлений трьома видами шоку, а саме:

1) шок, пов'язаний зі світовою фінансовою кризою, коли принципово змінились умови запозичень і обслуговування боргу;

2) ціновий шок, викликаний падінням світових цін на нафту та інші сировинні експортні товари;

3) шок в результаті різкого скорочення зовнішнього попиту на традиційні статті українського експорту: метали і продукцію основної хімії.

Можна виділити такі аспекти, в яких проявилися наслідки світової фінансової кризи для банківської системи України, як:

- зниження довіри населення до банків;
- труднощі українських банків, пов'язані з виплатою зовнішніх запозичень, які були одержані у попередні роки, та складнощі із залученням нових інвестицій;
- нестабільність на валютному ринку;
- підвищення процентних ставок за кредитами;
- зростання ваги держави у регулюванні банківської сфери.

Аналіз основних макроекономічних показників показав значний вплив світової фінансової кризи на економіку України. Однак неможливо не звернути увагу і на той факт, що приблизно з середини ХХ ст. стає очевидним, що згубний вплив на економіку мають не тільки циклічні, а й нециклічні коливання, які, на відміну від перших, не мають чітко визначеного періоду повторюваності. Прикладом таких є так звані структурні кризи: політична, екологічна, фінансова, сировинна, нафтова, криза людських ресурсів, характерним рисами яких є те, що вони виникають внаслідок диспропорції між

окремими сферами суспільства або галузями економіки, мають зтяжний характер, а тому зазвичай не співпадають із циклічними кризами, проте значно впливають на них, спотворюючи традиційну картину циклічного розвитку [51, с. 132].

Саме така нециклічна криза охопила економіку України з 2014 р., чому підтвердження ми знайшли і в статистичних показниках, які є негативнішими за відповідні значення 2008–2009рр. Наслідки цієї кризи можна спостерігати й досі. Причиною виникнення та поширення цієї кризи, на нашу думку, є комплекс чинників, які поступово накопичувались у суспільстві та зрештою привели до різкого вибуху суперечностей. Каталізатором такого кризового вибуху стали насамперед суспільно-політичні події та війна.

Натепер стабільного економічного зростання та фінансової стійкості в Україні не досягнуто. Тому важливим залишається вироблення заходів антикризового регулювання, елементами яких можуть бути управління рівнем державної заборгованості та рівнем обслуговування боргу. Як показали дослідження, вони є важливими факторами впливу на ВВП та фінансову стійкість держави.

Тому в межах управління ризиками державного боргу необхідно:

- здійснювати низку законодавчих, регулятивних та організаційних заходів для мінімізації фіскальних ризиків умовних зобов'язань уряду;
- працювати над збільшенням частки гривневих зобов'язань через регулярну емісію державних цінних паперів та розширення каналів їх продажу;
- випускати довгострокові облігації внутрішньої позики з плаваючими ставками, прив'язаними до темпів інфляції.

Отже, загальні проблеми неплатоспроможності знижують ефективність монетарних стимулів, а ризик підвищення відсоткових ставок (внаслідок масованої емісії державних облігацій) підриває позитивну дію пакета бюджетних стимулів на темпи зростання. Світова фінансова криза, яка переросла в глибоку економічну кризу в багатьох країнах, спонукала уряди

вживати швидких і масштабних заходів щодо підтримання стійкості фінансової системи країн, забезпечення ліквідності банківської системи, розвитку виробництва і забезпечення економічного зростання, а також мінімізації соціальних втрат працівників. Однак навіть сьогодні в Україні залишається актуальним розроблення ефективної системи попередження виникнення фінансових криз та визначення пріоритетних напрямів антикризової політики на середньо- та довгострокову перспективу, що і може бути предметом подальших досліджень.

2.2. Аналіз причин економічних криз у глобалізації економіки

Причини кризи – сукупність подій або явищ, внаслідок яких формуються кризові явища, які створюють перешкоди для існування та подальшого розвитку об'єкта, який аналізується. Кризові явища – це невелика кількість нестійких кризових проявів, що виникають синхронно один до одного у різних напрямках діяльності підприємства, або певне явище, що виникає під час реалізації конкретного процесу функціонування суб'єкта діяльності. Донедавна кризові явища здебільшого розглядалися лише на макрорівні, мікрорівень кризових явищ як об'єкт дослідження з'явився порівняно недавно, хоча більшість дослідників зазначає, що криза розпочинається з надвиробництва капіталів та товарів саме на рівні суб'єктів господарювання. Останніми роками загострилися політична та макроекономічна нестабільність, навіть у країнах зі стабільною економікою, ускладнилися умови щодо функціонування суб'єктів господарювання як внутрішнім, так і зовнішнім середовищем [20, с. 78].

Причиною появи проблемних, а найчастіше й кризових ситуацій, може бути не тільки об'єкт, але й суб'єкт управління. Більше того, саме суб'єкт управління може бути найчастіше джерелом кризи, стан і розвиток якого можуть бути неадекватними стану й тенденціям розвитку об'єкта управління, що й породжує кризові ситуації. При цьому, чим вище ранг суб'єкта

управління в ієрархічній системі, тим помітніший його вплив на первинні ланки економіки. Дуже важливо це бачити в системі державного управління. Очевидно, що під суб'єктом управління в даному випадку розуміється не тільки особистість, але й орган влади країни, регіону, галузі, що здійснює той чи інший вплив на економічну політику об'єктів управління.

Різноманітність і багатофакторний характер кризових явищ викликано безліччю причин як внутрішнього (ендогенного), так і зовнішнього (екзогенного) характеру.

До ендогенних факторів відносяться: відтворювальні і структурні – зміна фаз відтворювальних циклів і зумовлені цим зрушення в структурі економіки, хвороблива зміна передових галузей і напрямків; інституційні та організаційно-економічні – необхідність змін у формах власності, ринкових інститутах, формах організації виробництва і управління; державно-економічні та кон'юнктурні – потреба зміни форм і методів державного регулювання економіки з урахуванням стійких змін в кон'юктурі; зовнішньоекономічні – резонансний вплив світових криз, кризових потрясінь у суміжних інтегрованих економіках, радикальні зміни в структурі зовнішньої торгівлі, надмірний зовнішній борг тощо.

Серед екзогенних факторів слід виділити: технологічні – вичерпання потенціалу техніки, технологічних укладів, технологічних засобів виробництва; демографічні та природно-екологічні – перенаселення або депопуляція, вичерпання доступних запасів природних ресурсів, надмірне забруднення навколишнього середовища, значне збільшення демографічного навантаження на природне середовище; соціокультурні та психологічні, викликані кризами в науці, освіті, культурі, етиці, ідеології, психологічними очікуваннями кризових потрясінь; державно-правові та військові, зумовлені кризою державної влади і політичної системи, внутрішніми соціальними конфліктами і війнами [27, с. 93].

Кризові явища, як правило, формуються на основі зовнішніх та внутрішніх факторів, які зазвичай негативно впливають на діяльність

підприємства. Це завдає шкоди цілісній системі або окремим його елементам, і, як наслідок, цей вплив може призвести до виникнення проблем і в подальшому знищення системи загалом.

Так, причинами появи кризових явищ виступають наступні зовнішні та внутрішні фактори [70, с. 265]:

– внутрішні фактори: нестабільність політичної ситуації; високий рівень корупції; неефективне регулювання та низький рівень правової культури у фінансовій сфері; зниження інвестиційної та інноваційної активності; низький рівень золотовалютних резервів; неефективність податкової системи та значне ухилення від сплати податків та зборів; невисокий рівень бюджетної дисципліни та постійний бюджетний дефіцит; високий рівень боргової залежності держави; тінізація та криміналізація економіки, нелегальний відтік капіталу за кордон; непрогнозована політика регулювання курсу національної валюти Національним банком України; значні проблеми у функціонуванні фондового ринку держави; низький рівень власної капіталізації банківської сфери; невисокий рівень доходів суспільства;

– зовнішні фактори: нестабільність функціонування держави у сучасних геополітичних процесах; невисокий рівень залучення ефективних зовнішніх інвестицій та безконтрольність щодо накопичення зовнішньої заборгованості; значне падіння доходів від експорту української промисловості та агропромислового комплексу; надмірне втручання міжнародних фінансових організацій у внутрішні справи держави; вплив наслідків світових фінансових криз на функціонування і так нестабільної фінансової системи держави.

З урахуванням різноманіття причин (збудників) циклічного відтворення та відповідного виникнення макро- і мікрокриз ученими різних напрямків пропонуються наступні різновиди циклів [6]:

–цикли Кондратьєва чи довгохвильові цикли тривалістю 40–60 років: їх головною рушійною силою є радикальні зміни в технологічній базі суспільного виробництва, його структурна перебудова;

–цикли Ковалю. Їхня тривалість обмежується приблизно 20-ма роками, а рушійними силами є зрушення у відтворювальній структурі виробництва (часто ці цикли називають відтворювальними чи будівельними);

–цикли Жугляра періодичністю 8–10 років, що є підсумком взаємодії різноманітних грошово-кредитних факторів;

–цикли Кітчіна тривалістю 3–5 років породжуються динамікою відносної величини запасів товарно-матеріальних цінностей на підприємствах;

–часткові господарські цикли, що охоплюють період від одного до 12 років і виникають унаслідок коливань інвестиційної активності.

У сучасних умовах структура циклів змінюється між окремими фазами з періодом повторюваності криз спочатку з 10–14 до 5–7 рр., а потім можуть повторюватися через 1–2 рр. і охоплювати нові галузі економіки. На те, що за останні 10–20 рр. виявляються особливі фактори, які зумовлюють відхилення у класичному циклічному розвитку. За думкою вчених, економічний цикл набув нових характерних рис, що відбулися у формах протікання криз, як в окремо взятих країнах, так й у міжнародному масштабі, а тому на цей процес більшою мірою вплинули якісні зрушення у світовій і національній економіці [41, с. 315].

Представники неокласичної та ліберальної шкіл вважали причиною криз недоспоживання населення, що, як наслідок, викликає умовне надвиробництво. Тому дієвим засобом від криз уважалося стимулювання споживання. Проте низька платоспроможність є скоріше наслідком, ніж причиною кризи.

Економічною наукою розроблено цілу низку різних теорій, що пояснюють причини економічних циклів і криз [17]:

–грошову теорію, що пояснює цикл експансією (стиском) банківського кредиту (Хоутрі й ін.);

–теорію нововведень, що пояснює цикл використанням у виробництві важливих нововведень (Шумпетер, Хансен);

–психологічну теорію, що трактує цикл як наслідок хвиль песимістичного й оптимістичного настрою, що охоплюють населення (Пігу, Беджгот й ін.);

–теорію недоспоживання, що вбачає причину циклу в занадто великій частці доходу, що припадає багатим і ощадливим людям, у порівнянні з тою, що може бути інвестована (Гобсон, Фостер, Кетчінгс й ін.);

–теорію надмірного інвестування, прихильники якої вважають, що причиною рецесії є, швидше, надмірне, ніж недостатнє, інвестування (Хайєк, Мізес й ін.);

–теорію сонячних плям – погоди – врожаю (Джевокс, Мур).

Сьогодні особливої уваги в області антикризового управління заслуговує феномен економічного «зараження» («contagion»), під яким розуміється транскордонне розповсюдження економічних криз, яке зазвичай проявляється у синхронності негативної динаміки макроекономічних показників, які у стабільних умовах були мало взаємопов'язані. Виявлення безпосередніх каналів передачі кризових явищ є одним із завдань на шляху пом'якшення та ліквідації їх наслідків.

Сідоровим В. І. було виділено чотири міжнародні канали транскордонного розповсюдження економічних криз: торговельний, банківський, інвестиційний та інформаційно-поведінковий. Глибина першого характеризується ступенем торгової відкритості країни, її товарообігом – країна піддається кризі в результаті скорочення попиту з боку основних зовнішньо-тоговельних партнерів. Другий пов'язаний зі ступенем залежності країни від коштів нерезидентів на банківському ринку. Постулатом інвестиційного каналу розповсюдження кризових явищ є те, що шок для однієї країни збільшує ризик інвестиційного портфеля і зменшує його прибутковість, змушуючи тим самим інвесторів продавати активи в інших країнах для оптимізації фінансових ризиків і підтримки належної ліквідності. Інформаційно-поведінковий канал розповсюдження економічних криз, навіть

за відсутності кризових передумов при значному залученні іноземного капіталу в країну, може викликати кризу при його миттєвому відтоку [69].

Так, наприклад, зовнішня торгівля традиційно є провідним каналом ретрансляції кризових явищ, забезпечуючи трансфер рецесії між суб'єктами світової економіки. В умовах зростаючої інтенсивності світового поділу праці, спеціалізації та кооперацій ключове значення у розвитку національних економік набирають зовнішньоторговельні зв'язки. Торгівля може призвести до виникнення ланцюгової реакції та розповсюдження кризових потрясінь через існування як двосторонніх торговельних відносин так і посередницької конкуренції на третинних ринках.

Банки і кредитні установи є одним з найважливіших каналів поширення економічних криз. Сутність цього каналу розповсюдження криз закладена в основах банківського менеджменту та керуванні ліквідністю банку, яке спрямоване на запобігання та усунення як нестачі, так і надлишку ліквідності. Недостатня ліквідність може призвести до неплатоспроможності банку, а надмірна може несприятливо вплинути на його прибутковість [65, с. 99].

Багато дослідників [71] стверджують, що головна причина економічних криз в проблемах, які виникають саме в банківській сфері. В періоди економічного зростання банки допускають збільшення ризикових кредитів фірмам та домогосподарствам, які використовують їх для спекулятивних цілей – купівля нерухомості, акцій та облігацій. Якщо під впливом деяких подій вартість цих активів знижується, то у позичальників виникають проблеми з виплатою кредитів. Це ж стосується і банків, в яких ці активи знаходяться в якості застави. Частка сумнівних кредитів починає зростати, а це викликає недовіру вкладників до банків. Щоб себе захистити, вони починають знімати депозити і переміщувати їх у більш безпечні місця. Якщо цей процес набирає стрімких обертів, то починається банківська паніка з усіма її негативними наслідками.

Банківські кризи спочатку являються тільки локальними і представляють собою одну із складових фінансової кризи. «Набираючи

обертів» у своєму розвитку, вони викликають вкрай серйозні макроекономічні наслідки, які завжди спричиняють зниження темпів реального економічного зростання і, як наслідок, різке падіння рівня добробуту населення країни.

Одним з наслідків пандемії COVID-19 у 2020 році стало одночасне і глибоке падіння економік більшості країн світу. Так, за оцінками ОЕСР, вже у другому кварталі 2020 року ВВП його країн-членів впав на ~15% у порівнянні з четвертим кварталом 2019 року, а рівень безробіття виріс майже вдвічі і досяг в середньому ~11% [44]. За найконсервативнішими оцінками очікується, що глобальний ВВП не повернеться до свого попереднього рівня аж до кінця 2021 року [7].

В умовах високого ступеня інтегрованості економік світу, що проявляється в синхронізованості їх ділових циклів, таке одночасне гальмування економічної діяльності скоріше є не винятком, а закономірністю. Так, ще у недалекому минулому глобальна економіка зазнала аналогічних втрат під час фінансової кризи 2007 року, а ще раніше, у 1997 році, всьому світу загрожувала азійська фінансова криза.

Кінець 2019 року та початок 2020 року відзначився низкою подій, що підштовхнули світ до початку нової глобальної рецесії. Остання глобальна фінансова криза відбулась 12 років тому, а це означає, що прийшов час для початку нової глобальної економічної кризи, якою і стане криза середини 2020 року [46, с. 188]. Серед основних чинників можна виділити завершення поточного економічного циклу, рекордне падіння цін на нафту та нафтопродукти та криза у перемовинах у рамках формату ОПЕС+ з приводу скорочення розмірів видобутку нафти, безпосередньо високий рівень напруги у економічному та політичному кліматі, слабкість світової фінансової системи, також однією із найважливіших подій, що призвели до початку нової глобальної економічної кризи визначено початок пандемії вірусу COVID-19.

Проте, в той час як дві зазначені кризи (2007 року та 1997 року) мали фінансовий характер, COVID-19 негативно вплинув безпосередньо на реальний сектор економіки. При цьому, найцікавішим є те, що економічні

наслідки пандемії стали відчутними на фондових біржах ще у лютому 2020 року, за місяці до набуття пандемією COVID-19 глобального характеру поза межами Азії [2]. Це засвідчує про існування механізму поширення економічних втрат, що пов'язані з COVID-19, незалежно від транскордонного поширення самого вірусу.

На прес-конференції після засідання Легард заявила, що "Європейський центральний банк використає всі наявні інструменти для боротьби з погіршенням економічних перспектив". Вона закликала країни, які використовують євро, запустити "амбітні та колективні" програми видатків, щоб сприяти зростанню, заявивши, що "фіскальні зусилля урядів мають стати першою і головною відповіддю на кризу" [46, с. 186].

Частина аналітиків поки що не передбачає, що вірус призведе до такого роду глобального фінансового потрясіння, який винищив 15 трильйонів дол. від чистої вартості США у кризі 2008—2009 років. Світові банки є здоровішими, тому що регулятори в США та Європі змусили їх утримувати більше резервів капіталу та утримуватися від деяких найризикованіших практик, які підживлювали житлову бульбашку в 2008 році. Але небезпека ховається в деяких секторах галузі. У минулому році Китай став свідком ряду закриття банків та банківських вкладів. Коли економіка країни різко сповільнюється, накопичення кредитів, що не працюють, може стати більшою проблемою.

Не менш значущим аспектом, що є ознакою світової економічної кризи і вимагає детального вивчення, стало нагромадження в попередні десятиліття світових дисбалансів і асиметрій та зростання пов'язаних з ними ризиків і викликів.

Один зі світових дисбалансів пов'язаний із зміною конфігурації центрів сили світової економіки. В останні десятиліття економіка країн, що розвиваються, загалом зростала вищими темпами порівняно з розвиненими країнами, а Китай та Індія при цьому навіть демонстрували рекордні темпи розвитку. Зрештою частка країн у світовому ВВП впевнено наближається до

половини його обсягу. Через це змінюється структура світових заощаджень, спрямування потоків інвестицій, позиції країн у світовій фінансовій сфері [44, с. 65].

Наступним проявом кризового стану глобальної економіки, на нашу думку, є поглиблення дисбалансів між матеріальною і фінансовою економіками. Організація економічного життя, коли сума фінансових активів зростає швидше за приріст вартості реальних матеріальних благ, коли штучно підтримується ілюзія невичерпності цього ресурсу, стало основою і суттю передкризової кредитної експансії. На думку американського дослідника Дж. Стігліца, зростання економіки США у передкризовий період відбувалося переважно за межами її реального сектору. Значна частина (40%) корпоративного прибутку припадала на фінансовий сектор, а 40 % інвестицій - на нерухомість [45, с. 95].

Досить поширеною серед економістів є думка, що причиною фінансових криз є порушення рівноваги між реальним виробництвом та монетарною системою країни. Передбачається, що якісні зміни в економіці призводять до зміни пропорцій між окремими елементами економічної системи, що в свою чергу гальмує усталений розвиток економіки та призводить в результаті до виникнення фінансової кризи через руйнацію фінансової системи окремої країни або цілої групи країн.

Говорячи про кризоутворюючі фактори, то слід зауважити, що в науковій літературі їх прийнято поділяти на наступні групи:

- 1) макроекономічні;
- 2) монетарні;
- 3) валютні;
- 4) фінансові;
- 5) глобалізаційні;
- 6) форс-мажорні;
- 7) специфічні (характерні для країн, що розвиваються);
- 8) психологічні;

9) управлінські.

Окрім цього, доцільно також структурувати кризоутворюючі фактори, в залежності від того, чи належать вони до реальної економіки чи до фінансово-грошової сфери. Нині вчені формалізували та дослідили головні причини фінансових світових криз та їх результати, напрацювали концептуальні напрямки антикризової політики країни. Абсолютна більшість наукових праць спорідненої тематики присвячена аналізу впливу фінансових криз на національну економіку. З іншого боку, досить мало напрацювань в сфері розвитку теорії фінансових криз, існують суттєві розбіжності в трактуванні ключових термінів, що стосуються фінансових криз, що формує певне коло питань для проведення наукових досліджень у перспективі [13, с. 68].

Таким чином, людство протягом свого існування постійно стикається і переживає кризові явища. Аналізуючи причини появи економічних криз, можна констатувати, що це може бути зумовлено як економічними причинами (зменшення відсоткової ставки за депозитами) так і політичними (впровадження реформ, зміна влади, політичні очікування та ін.). Економічні кризи можуть бути викликані й об'єктивними причинами (необхідність реструктуризації і соціалізації, циклічні прояви) та суб'єктивними причинами (криза управління, війни, політичні кризи, пов'язані зі зміною влади або політичного устрою та ін.) і форс-мажорними причинами (еволюційні стрибки, природні катаклізми, пандемії та ін.). За своєю суттю криза - це зміна початкового стану, в результаті чого виникають непередбачувані ситуації. Наслідки такої зміни завжди пов'язані з тими чи іншими втратами, але не завжди дозволяють вийти з часом на новий, більш високий і досконалий рівень розвитку. В силу своєї природи і суті, людство намагається, використовуючи досвід і знання, передбачити і спрогнозувати кризові явища. Однак, навіть деякі успіхи в цьому напрямі, не дозволяють повністю згладити негативну сторону наслідків.

2.3. Фактори та наслідки глобальних кризових явищ

Сучасна глобальна криза має системний характер і ставить під сумнів старі підходи до організації виробництва та процесів відтворення, змінюючи роль традиційного індустріального господарства із провідної на структурно периферійну й технологічно допоміжну. З точки зору розподілу вироблених благ криза ще не виявила тенденцій до зростання концентрації багатства, розшарування країн на багаті й бідні, а окремих соціумів – на найбагатші прошарки населення та групи з низькими доходами.

Умови перебігу та масштаби кризових явищ останніх років, що із фінансового сектору поширились на всі сфери економіки й охопили більшість країн світу, засвідчують важливість своєчасного та цілеспрямованого вжиття комплексу регулятивних заходів щодо активного впливу на умови господарської діяльності у такий спосіб, щоб заздалегідь стати на заваді посиленню негативних тенденцій, здатних перерости у крупномасштабні виробничі спади, банкрутства учасників ринку, розкручування інфляційної спіралі, девальвації національної валюти, зростання безробіття та інших негативних моментів. За таких умов дієвість впливу держави на економіку визначається ефективністю застосування тих чи інших регулятивних заходів, здатних активно протидіяти даним тенденціям [25, с. 13].

Остання світова фінансова криза (2007–2009 рр.) продемонструвала усьому світу те, як багато видів та проявів кризи може бути. В тій чи іншій формі від різних проявів кризи постраждали як великі так і малі країни незалежно від рівня їх добробуту. В зарубіжних наукових працях доводиться, що фінансові кризи створюють як загрози, так і можливості в рівній мірі. При цьому кризи можуть мати як внутрішнє так і зовнішнє походження, зароджуватися як у приватному так і у державному секторах. Масштаби криз також можуть бути різними і за часом їх протіканні, і за масштабами збитків, які вони завдають економічному розвитку країн. Ще однією властивістю фінансових криз є їх здатність швидко поширюватися через кордон на інші

країни, при цьому швидкість такого поширення є прямо пропорційна тісноті фінансових взаємозв'язків між країнами [13, с. 64].

Фінансові кризи вимагають від урядів та приватного сектору прийняття швидких антикризових кроків, частіше за все це заходи по стабілізації фінансового сектору та державних фінансів, а також координації таких дій із країнами-сусідами. Широкомасштабні наслідки останньої світової фінансової кризи (які в окремих країнах відчуються і до цього часу) засвідчили необхідність перегляду та уточнення розуміння поняття фінансової кризи та класифікації її проявів.

Наслідки кризи залежать від ефективності антикризового управління, що може або пом'якшувати або загострювати кризу. Перелік сукупності можливих позитивних і негативних наслідків кризи достатньо значний:

- 1) оновлення, оздоровлення, перебудова соціально-економічної системи або її руйнування, виникнення нової кризи;
- 2) загострення або послаблення кризи;
- 3) різкі зміни в соціально-економічній системі, або м'який вихід з кризи;
- 4) довгострокові, короткострокові, якісні, кількісні зміни (або разом);
- 5) незворотні або зворотні зміни.

Таким чином, наслідком кризи може бути як відновлення соціально-економічної системи, так і руйнування її, як розв'язання накопичених протиріч, так і виникнення нової кризи. Отже, вихід із кризи не завжди пов'язаний з позитивними наслідками. Не можна виключати перехід у стан нової кризи (навіть ще більш глибокої та тривалої). Кризи можуть виникати як ланцюгова реакція. Існує можливість і консервації кризових ситуацій на досить тривалий період (найчастіше це обумовлено певними політичними причинами). Тому, прийняття рішень антикризового характеру вкрай відповідальне для керівництва [72, с. 10].

Фактори кризових явищ — це внутрішні та зовнішні умови, настання яких призводить до кризового стану [77, с. 235]:

1. Зовнішні фактори (незалежні від діяльності підприємства). У свою чергу, вони поділяються на підгрупи:

- загальноекономічні фактори розвитку країни (інфляція, спад обсягу національного доходу, податкова система, доходи населення, законодавство);

- ринкові фактори. При розгляді цих факторів досліджуються негативні розвитку товарних і фінансових ринків (ємність ринку, монополізм, співвідношення попиту та пропозиції, нестабільність фондового, валютного, фінансового ринків).

2. Внутрішні фактори (неефективна фінансова стратегія, висока вартість капіталу, перевищення припустимих меж фінансових ризиків).

Власне будь-яке управління певною мірою має бути антикризовим, а соціально-економічна система повинна бути пристосована до тривалого існування з можливостями адаптації до умов, що змінюються. Можливості антикризового управління залежать від професіоналізму й мистецтва управління, характеру мотивації, розуміння передумов кризи та її наслідків, а також відповідальності уповноважених осіб.

Економічні дослідження дозволяють нам прогнозувати економічні кризи. Так, після фінансового спаду 1998 року, іпотечна криза 2008 року була для економістів очікуваною. Однак ми можемо відзначити, що її наслідки були неоднозначні для різних країн. Наприклад, Польща – єдина країна в Європейському Союзі, яка не показала негативну динаміку економічного розвитку (зростання ВВП на 2,82% в 2009 р). У той час як набагато більш розвинені і великі економіки світу вимушеним були визнати падіння ВВП: США -2,5%, Великобританія -4,2%, Німеччина -5,7%, Франція -2,9%. Колишні 73 країни пострадянського простору демонстрували ще більше падіння: Литва -14,8%, Латвія -14,4%, Естонія -14,4%, Україна -15,1%. Країни сусіди Польщі і в географічному плані, і в історичному (також входили в зону країн соціалістичного табору та Варшавського договору): Чехія -4,8%, Болгарія 3,6%, Словаччина -5,4%, Словенія -7,5% [5].

В науковій літературі така ситуація пояснюється різними макроекономічними моделями (виробничо-орієнтована і споживацьки орієнтована), які притаманні цим країнам [11]. І дійсно, споживацьки орієнтовані моделі менше зав'язані на зовнішніх ринках і тим самим можуть дозволити собі частково компенсувати падіння сукупного попиту за рахунок внутрішнього споживання. Однак нові виклики і проблеми, з якими зіткнулося світове співтовариство в 2020 році, вимагає більш глибокого аналізу.

Економіка України має вторинні наслідки фінансової кризи через:

- збільшення вартості і труднощі отримання зовнішніх позик;
- зниження попиту на провідних експортних ринках;
- наростання негативних очікувань суб'єктів ринку;
- відтоку капіталу з країни, пов'язаного з падінням фондових індексів в Україні та світі.

Характерною рисою світової економіки за останні роки став безпрецедентний за своїми масштабами розвиток кредитних відносин. Прискорена транснаціоналізація виробництва, банківської діяльності та торгівлі на основі злиття компаній і придбання ними фінансових активів зарубіжних підприємств вимагає адекватного розвитку міжнародних кредитних і фондових ринків.

Кредитні ресурси, мігруючи з країни в країну в пошуках більш високого прибутку, так звані «Гарячі» гроші, являють собою дуже нестійкі і ризиковані запозичення. Це повністю підтверджує нинішню світову фінансову кризу, що вразила економіку провідних країн світу. Основною причиною нинішньої кризи стала асинхронність розвитку фінансового і реального секторів економіки.

Потрібно відзначити, що в науковій літературі проводилися активні емпіричні дослідження з метою визначення основних індикаторів фінансової кризи, які дають можливість, якщо не уникнути його, то підготуватися до нього. Яскравим прикладом є метод сигналів, запропонований групою авторів - Г. Камінські, С. Лізозондо, К. Рейнхарт, який став найпоширенішим при

ідентифікації факторів кризи. Дослідження показали, що всі індикатори вказують на наближення фінансової кризи приблизно за 1-1,5 року до його початку (табл.2.1).

Таблиця 2.1 - Попередження індикаторами про наближення фінансової кризи

Індикатор	Залишок часу до кризи після появи першого сигналу, місяців
Банківська нестабільність	19
Переоцінена національної валюти	17
Підвищення процентних ставок	17
Збільшення обсягів імпорту	16
Відтік коштів вкладників з банків	15
Зменшення обсягів експорту	15
Погіршення умов торгівлі	15
Зниження золотовалютних резервів	15
Падіння фондового ринку	14
Зміна диференціала внутрішніх і зовнішніх процентних ставок	14
Низьке покриття резервами короткострокових зобов'язань	13
Величезний внутрішній кредит (щодо ВВП)	12

Своєчасне визначення основних індикаторів фінансової кризи дасть можливість зменшити негативний вплив кризи на економіку країн.

В світовій практиці для подолання наслідків фінансових криз використовуються такі інструменти та заходи:

- антиінфляційна політика;
- фіскальне стимулювання;
- експортна експансія на висхідних ринках;
- періодичне звуження кредитування й зниження економічних та фінансових ризиків.

Сьогодні ж, враховуючи досвід подолання наслідків та боротьби із останньою фінансово – економічною кризою, актуально використовувати сучасні напрями антиінфляційної політики:

- мінімізація дефляційних процесів;
- суттєве скорочення видатків і дефіцитів;
- кредитне звуження;
- обмеженість процентної політики;
- пошук механізмів виходу з єдиного економічного простору, зони єдиної валюти та захист внутрішніх ринків.

Наприклад, антикризове державне регулювання економіки США базується на таких принципах: підприємницька діяльність доступна кожному громадянину; можливість безперешкодного переміщення фінансових і матеріальних ресурсів з одного сектора економіки в інший; стабілізація фінансової системи та дозвіл на вивіз капіталу.

Основними формами і методами антикризового державного регулювання економіки США є:

- стимулювання ділової активності суб'єктів господарської діяльності;
- економіка заснована на «дозвільних» принципах регулювання, діє спрощена система оподаткування;
- жорсткий контроль діяльності монополій всередині країни і сприяння створенню зарубіжних монополій;
- створення і контроль рівних умов конкурентної боротьби;
- індикативне планування;
- експорт капіталу в інші країни.

Показовим є досвід Великобританії і Франції. Ці країни являються представниками двох моделей антикризового регулювання економіки: англійської та континентальної. Англійська модель притаманна Великій Британії і характеризується незначною часткою державного сектора в економіці, сильним ринковим регулятором та ліберальними підходами у соціальній сфері. Останнім часом економічна політика Великої Британії у зв'язку зі світовою кризою зазнала серйозних змін. Роль держави була значно

підвищена. Вона надає допомогу в першу чергу фінансовому сектору, який для економіки є пріоритетним.

Наслідки світової фінансової й економічної кризи не могли не позначитися на перебігу господарських процесів як у реальному секторі економіки так і на фінансовому ринку України. Однак було б не зовсім коректно усі негативні аспекти економічного розвитку України упродовж останніх років відносити виключно на рахунок зовнішніх факторів впливу, позаяк реальне наповнення економічної політики держави не передбачало проведення структурних реформ реального сектору, оптимізацію податкової системи, врегулювання до економічного рівня цін і тарифів, розвиток фондового ринку, а натомість здійснювались заходи, що полягали переважно у стимулюванні внутрішнього споживчого попиту через не завжди економічно обґрунтоване підвищення заробітних плат, пенсій та інших соціальних стандартів. Інакше кажучи, гроші тратили не на виробництво, а на споживання, у структурі якого до того ж значна частка продукції належала імпорту [26, с. 35].

Адже потрібно розуміти, що в умовах відкритої економіки підтримка сукупного попиту перетворюється, по суті, на стимулювання імпорту, тобто іноземного виробника. Тому відповіддю на глобальні тенденції економічного розвитку мали б стати адекватні структурні реформи щодо підвищення ємкості внутрішнього ринку і зростання частки на ньому національного виробника, чого в Україні якраз і не було зроблено. До того ж висока заборгованість домашніх господарств, що складалася під впливом низьких процентних ставок і можливостей широкого доступу до валютних кредитів, зумовлювала перевищення споживання над заощадженнями і тим самим дестабілізувала інвестиційний процес [4].

З урахуванням того, що значна частина причин виникнення і розвитку кризових явищ перебувають у валютній сфері, то цілком очевидно, що ефективна реалізація валютної політики на національному рівні спроможна звести до мінімуму вплив світових кризових явищ на національне

господарство. Саме забезпечення стабільності національної валюти і здійснення валютних операцій резидентів і нерезидентів всередині країни і у сфері зовнішньоекономічної діяльності і міжнародних розрахунків є головними завданнями валютної політики як невід'ємної складової монетарного регулювання економіки. А відтак, саме на центральний банк мають покладатися повноваження з розробки програми дій і конкретних механізмів, що впливають на валютний курс національної грошової одиниці і платіжний баланс країни.

Таким чином, грошово-кредитна політика у період розгортання фінансової кризи має протидіяти ринковій турбулентності, компенсувати неефективність ринків, забезпечувати стабільну роботу банківського сектору, згладжувати наслідки нерациональної поведінки економічних агентів, корегувати ефекти асиметричності інформації, знижувати нові ризики, що виникають у процесі функціонування господарської системи. З іншого боку, з урахуванням того, що специфіка грошово-кредитного регулювання сучасної економіки визначається її відкритістю, не менш важливою є і роль валютної політики, котра має забезпечувати дотримання орієнтирів, спрямованих на досягнення курсової стабільності національної грошової одиниці.

Також оголошена Росією війна проти України нагнітає потрібну кризу на світових ринках продовольства, енергії та фінансів, йдеться у звіті ООН, за даними видання Mind [35]. Продукти харчування за рік подорожчали на 34%, нафта – на 60%, а газ та добрива більш ніж подвоїлися в ціні. У країнах, що імпортують ці ресурси, зростають відсоткові ставки за кредитами. «Ми спостерігаємо ідеальний шторм, що руйнує економіки багатьох країн, що розвиваються, – заявив, презентуючи звіт, генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш. – 1,7 мільярда людей, третина з яких вже живе у бідності, зараз дуже відчують на собі збої у продовольстві, енергетичній та фінансових системах, що веде до зростання бідності та голоду... Ціни і без того зростали, але війна в Україні дедалі погіршила й без того погану ситуацію».

За даними Human Rights Watch, російське вторгнення в Україну посилює продовольчу кризу на Близькому Сході та в Північній Африці. Зокрема, Ліван отримує 80% пшениці з України; Єгипет закуповує пшеницю, а також великі обсяги олії; Лівія імпортує понад 40% пшениці з України; Ємен - не менше 27%. Крім того, влада північно-західної Сирії забезпечує регіон пшеницею і борошном, закупленим через Туреччину, але остання також імпортує 90% пшениці з України.

Варто сказати, що стан фінансового ринку – це найбільш точний індикатор кризи. В якості кількісних показників, які дають змогу охарактеризувати стан глобальної та національної економіки за певний проміжок часу вже більш ніж сто років використовуються різноманітні види фондових індексів. При цьому найбільш прикладну роль відіграє не саме абсолютне значення фондового індексу, а тенденція його змін впродовж певного часового відрізка. Виконуючи діагностичну, індикативну та спекулятивну функції, фондові індекси фактично віддзеркалюють стан справ на фінансовому ринку, слугуючи тим самим вагомим джерелом інформації для потенційних інвесторів. Найбільш авторитетними, а відповідно й найбільш поширеними є фондові індекси США.

Це, зокрема, індекс Доу-Джонса (Dow-jones Average), індекс Національної асоціації дилерів по цінним паперам (NASDAQ Index) та індекс «Standard & Poor's 500» (S&P 500) [18]. Водночас найбільш об'єктивно та адекватно реальну ситуацію на ринку відображає індекс S&P 500, який умовно називають барометром американської економіки. Зумовлено це перш за все включенням у кошик даного індексу акцій 500 акціонерних компаній США, які мають найбільшу капіталізацію та якомога повніше представляють різноманітні галузі американської економіки. Графічне відображення динаміки даного фондового індексу наведено на рисунку 2.5.

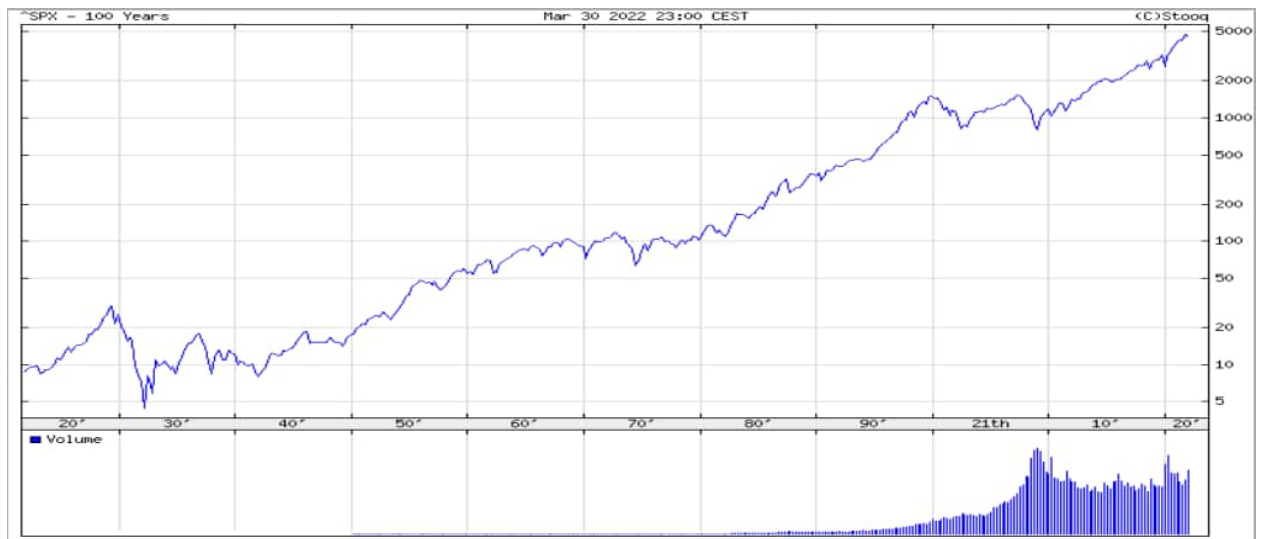

Рис. 2.5.. Динаміка індексу S&P 500 за останнє століття [44]

Найбільш очевидний негативний ефект кризи - це скорочення обсягу ВВП, який за своє суттю є індикатором успішності функціонування економіки. Так, падіння темпів зростання світового ВВП у 2020 році склало 3,29% проти 1,31% у 2009 році [61]. Окрім того, за січень-березень 2020 року відтік портфельних інвестицій з ринків країн, що розвиваються, склав приблизно 100 млрд доларів [34]. Це більш ніж утричі більше, ніж за аналогічний період світової фінансової кризи 2008 року. Таким чином, фінансово – економічна криза 2020 року характеризується більш згубними для світової економіки наслідками й по праву може називатися найгіршою кризою з часів Великої депресії та кризи 2008 року.

Перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку передбачають формування наукових рішень щодо створення міжнародних та національних програм сталого економічного розвитку, що потребує вирішення глобальних задач: подолання негативних наслідків світових економічних криз, вирішення проблем бідності, голоду, перенаселення, екологічних проблем тощо із врахуванням особливостей і проблем кожного конкретного регіону чи країни.

Таким чином, перелік сукупності можливих позитивних і негативних наслідків кризи достатньо значний: 1) оновлення, оздоровлення, перебудова

соціально-економічної системи або її руйнування, виникнення нової кризи; 2) загострення або послаблення кризи; 3) різкі зміни в соціально-економічній системі, або м'який вихід з кризи; 4) довгострокові, короткострокові, якісні, кількісні зміни (або разом); 5) незворотні або зворотні зміни. Найбільш очевидний негативний ефект кризи - це скорочення обсягу ВВП, який за своєю суттю є індикатором успішності функціонування економіки. В світовій практиці для подолання наслідків фінансових криз використовуються такі інструменти та заходи: антиінфляційна політика; фіскальне стимулювання; експортна експансія на висхідних ринках; періодичне звуження кредитування й зниження економічних та фінансових ризиків.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ВПЛИВ КРИЗ НА УКРАЇНУ

3.1. Проблеми інтеграції економіки України в світове глобальне господарство

Економічна інтеграція – це складний багатофакторний процес, що включає багато умов, має певні ознаки і рівні. Необхідно зазначити, що це одне з найважливіших явищ сучасної системи господарювання, яке впливає на процеси міжнародного розподілу праці, транснаціоналізацію виробництва і капіталу, вимагає вивчення механізмів наднаціонального регулювання у сфері економічних відносин, що постійно ускладнюються. Для його забезпечення необхідно створювати сприятливе економічне середовище, допомагати розвитку різноманітних галузей економіки. Також, важливими чинниками впливу залишаються політичні відносини – як внутрішні, так зовнішні. За останні 5 років в Україні спостерігають певне економічне зростання, однак на сучасному етапі розвитку економічна ситуація України ускладнена рядом проблем, сприяти розв'язанню яких може тільки поглиблення її інтеграції в систему світогосподарських зв'язків.

Відповідно, для рівноправної участі країни у глобалізаційних процесах необхідно розробити та імплементувати ряд заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку [49]. Проте, однією з найважливіших властивостей політики інтеграції будь-якої країни є те, що вона не обмежується виключно зовнішньополітичними цілями й механізмами міжнародної взаємодії.

Проблема інтеграції України у світове господарство є актуальною тому, що розвиток відносин обов'язково призводить до інтеграційних процесів, а сприйняття України як надійного зовнішнього партнера об'єктивно потребує її входження у світове співробітництво на принципах рівноправності та взаємної вигоди.

Об'єктивна необхідність інтеграції України у світове господарство і розвитку її міжнародних відносин безпосередньо впливає передусім з потреб використання у національній системі і відтворення міжнародного поділу праці для прискорення переходу до ринкової економіки країни з метою її розвитку і зростання багатства суспільства. Така необхідність сприяє формуванню ефективної структури економіки країни. Зовнішньоекономічні зв'язки в процесі інтеграції України у світове господарство охоплюють також комплекс екологічних проблем, що розв'язуються спільними зусиллями. Нарешті, розвиток зовнішньоекономічних відносин відкриває додаткові можливості у створенні належних умов для задоволення життєвих потреб народу України.

Перша і головна проблема, яка обумовлює підвищений інтерес до участі України в європейських інтеграційних об'єднаннях, полягає в тому, що зовнішньополітична діяльність України чітко обумовлена напрямом внутрішньополітичного розвитку держави, відбиває суперечності, притаманні всьому українському суспільству. Відповідно роль і місце України в тих чи інших наддержавках, міждержавних об'єднаннях, що діють або починають діяти в Європі, визначатимуться передовсім внутрішнім становищем української держави, її розвитком, прагненнями та можливостями.

І навпаки, активна чи пасивна роль України в європейських інтеграційних процесах може гальмувати чи прискорювати розвиток національної економіки, становлення основ громадянського суспільства, демократії в Україні.

Сьогоднішні реалії у взаємовідносинах України з світогосподарською сферою характеризується невідповідністю її економіки до високоефективних форм зовнішньоекономічного співробітництва. Сучасній економіці держави притаманний ряд негативних характеристик які виступають як фактори що зашкоджують інтеграції України, а саме:

- велика питома вага фізично та морально застарілого обладнання в складі основних виробничих фондів (понад 60%). що стала результатом

переважання екстенсивних методів розвитку економіки, і насамперед її базових галузей;

- диспропорції в системі самозабезпечення ключових галузей життєдіяльності країни (майже повна зовнішня паливно-енергетична залежність; задоволення потреби в електротехнічних та кабельних виробках; продукції текстильної, целюлозно-паперової та медичної, відсутність устаткування для легкої промисловості, переробних галузей агропромислового комплексу тощо);

- незбалансованість галузевої структури промисловості з точки зору її соціальної орієнтації (потенціал промисловості на 90% формують важкі галузі, питома вага виробництва предметів споживання становить близько 30%, тоді як у розвинутих країнах вона досягає 50-60%) [31].

Входження України у світову систему господарювання вимагає визначення пріоритетних напрямів реалізації національних інтересів, які пов'язані з перспективами всебічного розширення коопераційних, інтеграційних контактів з країнами і, насамперед, з ЄС. А це засвідчує, що:

- країни-члени ЄС являють собою надзвичайно великий та потужний ринок, причому прив'язка до нього та скасування взаємних обмежень у процесі торгівлі з ним здатні допомогти вирішити основні проблеми збуту продукції, яка виготовляється в Україні;

- присутність у європейському ринковому просторі, а також міждержавне, міжурядове та міжвідомче співробітництво дадуть змогу Україні брати активну участь у програмах галузевого, технологічного, науково-технічного, освітньо-гуманітарного розвитку Євросоюзу;

- лібералізація та взаємне відкриття економічних режимів є гарантією капіталовкладень, що зумовить приплив іноземних інвестицій до країни;

- офіційний європейський статус автоматично означав би поширення на Україну всіх вигідних для її економіки особливостей режиму діяльності в торговельно-інвестиційній сфері, які поширюються і на інших членів Євросоюзу [62, с. 56].

Надалі Україні для організації взаємодії зі світовим господарством потрібно сконцентруватися на досягненні таких цілей [43, с. 38]:

- підвищити національну конкурентоспроможність,
- спільно протистояти викликам глобалізації;
- використовувати перевагу «економіки масштабу», що дозволить розширити ринок, зменшити трансакційні витрати, створити нову комбінацію чинників виробництва, стимулювати притік прямих іноземних інвестицій, сприяти модернізації і структурним реформам в економіці, залучити країни, що формують ринкову економіку або здійснюють глибокі економічні реформи до регіональних торговельних угод країн з вищим рівнем розвитку;
- розглядати цей процес як канал передавання господарського досвіду.

Україна посідає значне місце у сільсько-господарському світовому секторі, промисловому (найбільш значущі сектори діяльності українського господарювання), має торгові морські шляхи та газо-транспортні вузли.

Також в нашій країні містяться великі запаси вугілля та складових ядерного палива, зокрема урану; надлишкові потужності для транспортування газу, нафти та експорту електроенергії; високопрофесійний кадровий потенціал. Наприклад, за обсягами запасів залізних руд Україна посідає друге місце у світі серед 94 країн, у яких розвідані такі запаси (рис. 3.1).

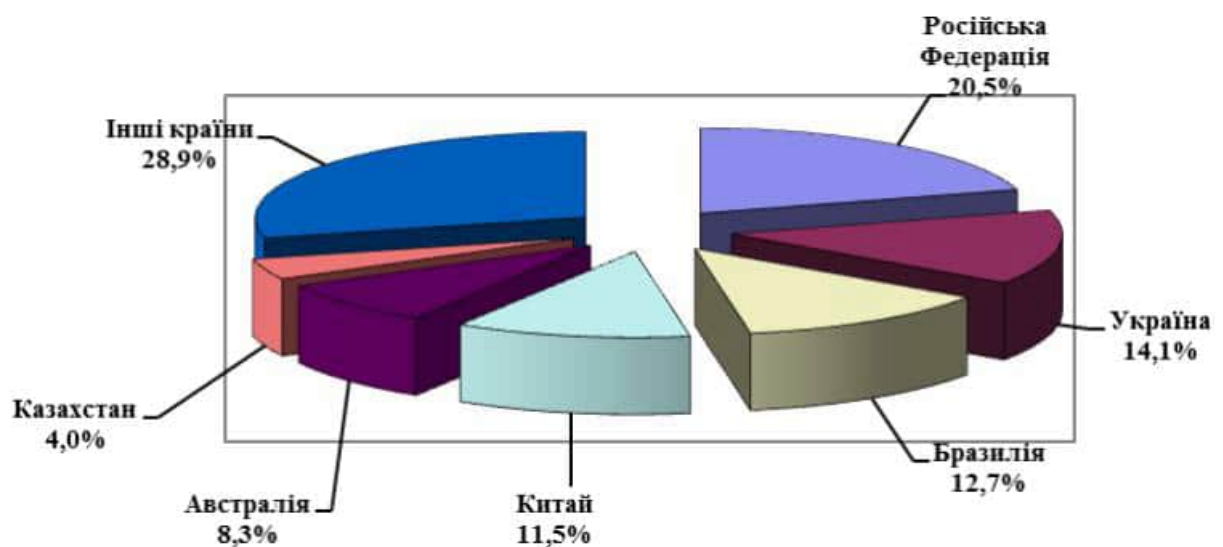

Рис. 3.1. Розподіл основних запасів залізних руд у світі, %

Джерело: [64]

Таким чином, Україна має явні позитивні чинники для входження в світове господарство. До сприятливих факторів входження України у світове господарство можна віднести:

- геополітичне розташування між Західною Європою і Азією;
- наявність дешевої робочої сили, здатної до кваліфікованої й наукоємної праці;
- сприятливі природно-кліматичні умови, багаті природні ресурси;
- потенційно великий ринок збуту товарів і послуг;
- значний науково-технічний потенціал національної економіки України.

Враховуючи виклики сьогодення, на нашу думку, Україна має діяти різновекторно у межах напрямів, наведених на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Різновекторність дій України для входження в світовий глобальний економічний простір

Джерело [68]

На думку Литвин О. Є., з думкою якої і ми погоджуємося, перспективними напрямками інтеграції економіки України в глобальне господарство виступають [30]:

- здійснення модернізації ключових експортно-орієнтованих галузей вітчизняної економіки;
- створення транс-національних корпорацій, діяльність яких відкрила б для економіки України нові можливості для інтеграції у світовий поділ виробництва, сприяла б збільшенню конкурентоспроможності на світовому ринку;
- вироблення механізму зовнішньоекономічних зв'язків на загальнодержавному рівні шляхом трансформації інституційних засад функціонування суспільства та його економіки для створення цивілізованих норм і правил здійснення суспільно-економічної діяльності;
- розробка заходів державної підтримки багатовекторної експортної експансії української продукції на світовий ринок;
- врахування міжнародного досвіду, посилення практики застосування антидемпінгових та спеціальних заходів з питань торговельного захисту вітчизняного виробника;
- вдосконалення програми співпраці з іншими країнами, а також практики використання інструментів договірного врегулювання питань здійснення зовнішньої торгівлі, зменшення протекціоністських заходів між країнами (мити, квоти);
- трансформація інтеграційних процесів на рівні підприємств для максимального полегшення взаємодії підприємницьких структур на різних рівнях і в різних регіонах, створення нового формату суспільної інтеграції;
- трансформація системи формування й розвитку людини не лише в розрізі поняття «людський капітал» (освіта, охорона здоров'я), але й насамперед її культурно-ціннісного виміру, який будується навколо визнання первинної ролі людини в суспільному розвитку, тобто в усьому складному комплексі її природних і формалізованих прав, устремлінь, почуттів і соціальної відповідальності за свої дії.

В умовах глобалізації світового господарства для національної економіки України, як і для економік більшості країн світу, характерним стає

високий рівень відкритості (тобто велика частка усередненого імпорту й експорту в ВВП). Тому динаміка її розвитку дуже залежить від ефективності зовнішньоторговельних відносин. Від здобуття незалежності Україна активно розширювала свою присутність на світовому ринку шляхом збереження традиційних ринків та освоєння нових. Але інтеграція зумовлює відкритість економіки, що призводить до виникнення значних макроекономічних ризиків, пов'язаних зі зростаючою залежністю від кон'юнктури світових ринків товарів та послуг.

Економіка України розвивається не стільки за рахунок можливостей внутрішнього ринку, скільки за рахунок світового. Свідченням цього виступає той факт, що, Україна набрала 56,99 бала зі 100 у останньому опублікованому Звіті про глобальну конкурентоспроможність за 2019 рік (рис. 3.3.), опублікованому Всесвітнім економічним форумом [8]. Тому при зменшенні зовнішнього попиту спад національної економіки виявляється надміру різким. Орієнтація вітчизняної економіки на пріоритетне обслуговування зовнішнього попиту робить її особливо залежною від перманентних світових економічних криз, а сировинна орієнтація експорту і залежність від високотехнологічного імпорту спричиняє хронічне негативне сальдо торгового балансу.

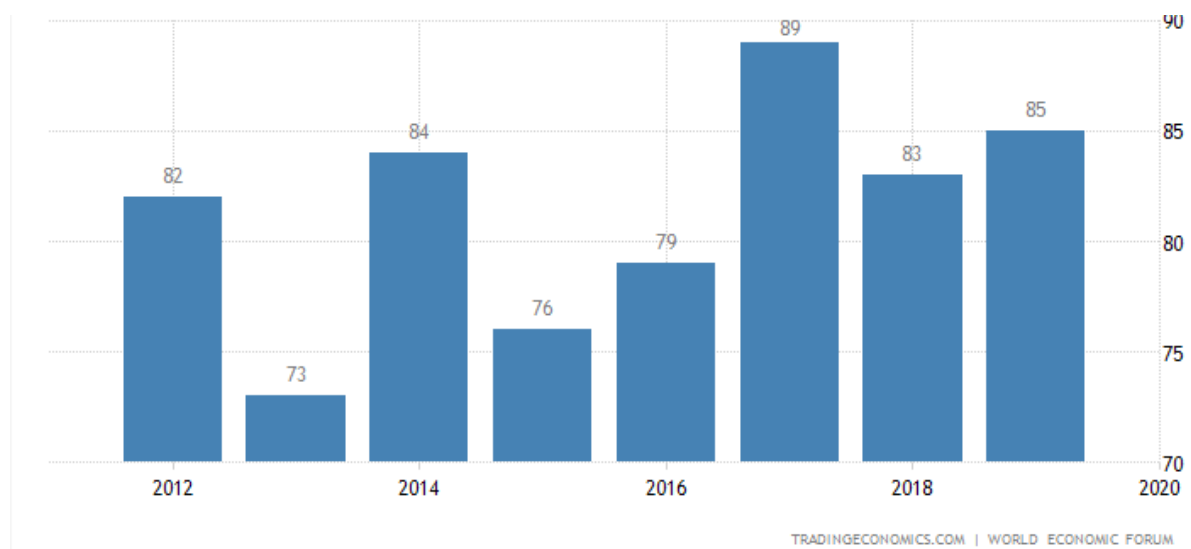

Рис. 3.3. Рейтинг конкурентоспроможності України

В цілому останнім часом показники України у всіх світових рейтингах погіршуються. Це пояснюється невирішеними внутрішніми та зовнішніми проблемами розвитку економіки, а також політичними проблемами в країні. Для підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності України необхідно здійснювати поступові кроки в напрямі адаптації національної економіки до змін світових глобалізаційних та інтеграційних процесів. Основні зусилля держави, на наш погляд, необхідно спрямувати на формування сприятливого бізнес-середовища, яке дасть змогу реалізувати наявний ресурсний та людський потенціал і стане передумовою для поступового підвищення міжнародної конкурентоспроможності України та її активного включення у світове господарство.

Інтеграція до світового господарства й GVC шляхом укладання зазначених двосторонніх угод набуває для України дедалі більшої актуальності у зв'язку з перспективою набуття чинності мегарегіональних угод про вільну торгівлю. Під цими угодами на сьогодні маються на увазі Транстихоокеанське партнерство між США та країнами Південно-Східної Азії (ТТП), а також Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство між ЄС та США (ТТІП). Завдяки величезному розміру країн, що беруть участь у перемовинах, і природі деяких обговорюваних питань, мегарегіональні угоди мають потенціал значно розширити міжнародну торговельну систему за допомогою вироблення зобов'язань та правил, які спочатку застосовуватимуться тільки до сторін угод, однак згодом невідмінно стануть глобальними [22, с. 10].

Для України проблемою залишається незначна участь вітчизняних особистих селянських та фермерських господарств у СОК: на початок 2015 року лише 0,2% сільського населення були членами відповідних кооперативів [47, с. 22]. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умови державної підтримки розвитку мережі СОК. Особливо важливою є державна підтримка їх на початкових етапах функціонування, адже на старті в кооперативів бракує коштів на покриття витрат щодо створення й адміністрування (оплата праці

персоналу та менеджменту, придбання необхідної оргтехніки, засобів зв'язку, оренда приміщення), тоді як можливість найняти кваліфікованих фахівців і мати сучасні засоби зв'язку вже на етапі становлення істотно зменшує проблеми, пов'язані з повноцінним залученням до національної торговельної системи й виходом на зовнішні ринки.

Істотними гальмівними чинниками економічної інтеграції нашої держави є перебування економіки України за багатьма параметрами (рівень життя, ВВП на душу населення, мінімальна та середня заробітна плата, пенсії, інші соціальні стандарти, рівні енергозабезпечення та енергозбереження, продуктивність праці тощо) у кризовому стані [75, с. 304].

Також впливає на процес інтеграції України й вплив минулих криз на економіку України. Так, через кризу 2008-2009 років Україна була змушена сильно підвищити рівень державного боргу, та він все ще був порівняно невисоким — лише 33% ВВП. Тому через майбутню стійкість державних фінансів в уряді не надто переймалися навіть коли через кризу обвалилися доходи бюджету. Дефіцит державного бюджету зріс з 1% у 2007 році до 6% від ВВП у 2010, а загальний борг зріс з 13% до 40% від ВВП. Фактично криза завдала економіці України потрійного удару. По-перше, падіння попиту на основні українські експортні товари та відтік капіталу з країни негативно вплинуло на платіжний баланс. По-друге, ці та інші чинники привели до втрати довіри до національної банківської системи та національної валюти, яка, зважаючи, зокрема, на масштаби доларизації економіки, і так була низькою. По-третє, країна стикнулася з серйозними проблемами в сфері державних фінансів.

У 2014-2015 Україна зіштовхнулася із надзвичайно складним борговим періодом. Валютні борги та відсотки за ними суттєво зросли через різку девальвацію національної валюти. Бюджет 2014 року довелося секвеструвати через анексію Криму, недостачу доходів та потребу у фінансуванні оборони. Це також було потрібно для отримання підтримки від МВФ. Тоді ж почали змінювати курс з оподаткування бізнесу на оподаткування громадян. Ставку

за податком на прибуток знизили з 25% до 18%, а ПДФО доповнили військовим збором, який мав проіснувати лише у 2014. Крім того, у 2016 підвищили і сам ПДФО з 15% до 18%, проте ЄСВ значно спростили і опустили до 22%.

Значно ускладнює процес інтеграції й політичний аспект – вибір моделі інтеграції (європейська або євразійська). Вагомою проблемою є те, що не всі громадяни погоджуються на однозначний рух України до європейської інтеграції. Було виділено деякі причини недостатньої готовності української економіки до міжнародної інтеграції [12]:

- недосконалість системи управління у сфері зовнішньоекономічних відносин та інтеграційних процесів, а також неефективність та не системність економічних реформ, високий рівень корупції як в системах державної влади, так і у місцевих управліннях;
- низька технологічність продукції більшості українських підприємств. Якість такої продукції, енергомісткість, собівартість та конкурентоспроможність ускладнюють процес її реалізації на західних ринках;
- недостатнє фінансове забезпечення наукових досліджень, інвестицій у проекти та стартапи, які є основою інноваційного виробництва та продукції;
- низький рівень поінформованості громадян України щодо економічних питань, суперечки у ЗМІ, дестабілізація загальної думки.

Основними проблемами транскордонної співпраці в Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки названо такі:

- низький рівень розвитку прикордонної транспортної інфраструктури, зокрема автомобільних доріг до пунктів пропуску через державний кордон, мостів і поромних переправ;

- повільні темпи впровадження сучасних методів контролю в пунктах пропуску через державний кордон;
- законодавчі та інституційні обмеження щодо розвитку малого та середнього бізнесу в прикордонних регіонах України;
- низький рівень використання туристичного потенціалу і культурної спадщини прикордонних регіонів;
- декларативний характер спільних пріоритетів між державного співробітництва, недосконалий механізм спільного планування та обмежені інструменти реалізації спільних із сусідніми державами проектів транскордонного співробітництва ;
- відмінність правил і процедур підготовки та фінансування проектів транскордонного співробітництва [23].

Таким чином, Україна гостро відчуває на собі основні тенденції глобального ринку, які характеризуються жорсткою боротьбою за сировинні ресурси та ринки збуту готової продукції. Досвід свідчить, що в епоху глобалізації заможними й успішними стають лише ті країни, які спроможні розбудувати потужний національний промисловий комплекс і забезпечити сприятливі умови виходу товарів та послуг на світові ринки. Необхідно виконати наступні вимоги для подолання основних проблем на шляху інтеграції України: необхідно виробити чітку соціальну і економічну політику приходу до ринку, яка ґрунтувалася б на цілі та перспективи розвитку нашої держави; створити в Україні структури, які б забезпечували і координували функціонування зовнішньоекономічного комплексу, а також всієї інфраструктури зовнішньоекономічних зв'язків; забезпечити залучення інвестиції у розробку проектів та підтримку виробництва.

3.2. Перспективи реформування економіки України у глобальну світову економічну систему

Зростання інтеграційних процесів у світі і переростання їх у найвищу форму – глобалізаційну – торкається сьогодні майже кожної країни незалежно від того, до якої групи вона належить. Розвинені країни, країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою мають співпрацювати, і ця співпраця має здійснюватись сьогодні саме на шляху сталого розвитку. Економічні ж вигоди від зазначених процесів, якщо вони проходять цивілізовано, конче необхідні нашій країні, яка належить до групи країн із перехідною економікою.

Досвід реформування вітчизняної економіки однозначно довів складність, довготривалість процесів формування ефективної ринкової системи господарювання. Однозначно Україна повинна виробити свій шлях, який би максимально враховував власні національні інтереси. Йдеться про необхідність розробки методів і механізмів оптимального розмежування, врахування і взаємного узгодження приватних і суспільних інтересів, ринкового та державного регулювання у системі змішаної соціально орієнтованої економіки України, на становлення якої як органічного елемента сучасної ринкової глобальної світової економіки спрямовані всі зусилля суспільства вже впродовж останніх років [30].

Існує необхідність подальшого рішучого поглиблення курсу реформ. Насамперед у країні потрібно здійснити досить глибокі системні перетворення у різних сферах економічного, соціального та політичного життя, щоб міцніше утвердитися на шляху сучасного цивілізованого розвитку. Цей етап необхідно пройти якомога енергійніше, щоб він був максимально стислим. Слід зберегти наступність реформ і глибоко усвідомити, що припущені недоліки та негативні риси нинішнього розвитку мають тимчасовий характер. Важливим пріоритетом економічних перетворень повинно стати значне поглиблення демократизації всіх сфер суспільного життя, в тому числі економічної діяльності. Це є основою соціального й економічного прогресу суспільства. Всебічний розвиток економічної демократії органічно пов'язаний із реалізацією корпоративних прав громадян, розвитком малого та середнього

підприємництва, запровадженням цивілізованої системи розподілу між соціальними групами населення.

Розвиток економіки країни передусім ґрунтується на ефективному використанні її економічного потенціалу, в якому важлива роль належить основним засобам. На сьогодні ж відмічається значне погіршення їх стану (ступінь зносу сягнув 80%) через практично відсутнє інвестування в оновлення основних засобів. Використання застарілих технологій та обладнання на українських підприємствах є основним фактором, що спричиняє ресурсовитратне, низькотехнологічне, енергоємне виробництво з продукцією низької якості та високої собівартості. Витримати конкуренцію на світових ринках така продукція, звісно, не може. Таким чином, можна визначити зв'язок між рівнем розвитку економіки країни (від якого залежить і соціальний стан) та її можливостями інтегруватися у світові економічні процеси, зокрема міжнародні торговельні відносини. Переорієнтація українського виробництва на високотехнологічне, з використанням якісного, кваліфікованого трудового потенціалу, а також досягнень у науковій сфері дасть бажані результати на шляху зростання як рівня економічного розвитку країни, так і життєвого рівня її населення [74, с. 74].

Одночасно підвищення конкурентоспроможності продукції, що буде вироблятися на новій технологічній основі (насамперед за двома основними критеріями – ціною, яка значно зменшиться, та якістю, яка неодмінно зросте), дасть змогу Україні почувати себе рівноправним торговим партнером на міжнародній арені та впевнено вийти на шлях інтернаціоналізації господарського життя. Розгортання ж світових глобалізаційних процесів у більшому чи меншому ступені обов'язково зачіпає кожну країну, завдає впливу на розвиток її економіки (або стимулює його, або загоняє в «глухий кут» – залежно від готовності країни до участі в цих процесах). Роль і місце будь-якої країни в світових глобалізаційних процесах насамперед залежать від досягнутого нею технологічного рівня виробництва, головним наслідком і результатом якого є конкурентоспроможність продукції, що виробляється і

спрямовується, зокрема, для продажу за межами країни. Україні для сталого економічного розвитку найближчим часом необхідно стати повноправним членом світового господарства, але недостатній загальний рівень розвитку економіки країни, зокрема розглянуті вище негативні фактори, що впливають на нього, заважають досягти поставленої мети.

Для досягнення необхідних позитивних змін в обсягах і динаміці макроекономічних показників та входження до групи найрозвиненіших країн світу Україні необхідно перейти до інноваційної моделі структурної перебудови економіки. Для цього передусім потрібно створити дієву національну систему розвитку економіки знань, що потребує нової якості людського капіталу, а отже – створення адекватної і динамічної системи освіти, яка повинна ґрунтуватися на принципах всеосяжності, неперервності, доступності та оновлення. Сучасна освіта має бути інтегрована з наукою, виробництвом і бізнесом [78, с. 137].

Тобто конкретні шляхи переходу національної економіки до інноваційної моделі розвитку залежать від наявного в державі освітньо-інноваційного потенціалу. Система освіти має створювати людський капітал нової якості і забезпечувати потреби у ньому держави, науки і бізнесу, ефективну взаємодію з усіма складниками національної інноваційної системи. Необхідний системний пошук рішень проблем інституційного, інвестиційного та інноваційного характеру з огляду на нові можливості комерціалізації інтелектуальної власності.

Тільки та країна, яка спроможна забезпечити пріоритетний розвиток науки (продукувати нові знання) і випереджаючи освіту (яка забезпечує індивідуальний розвиток людини, її соціалізацію, допомагає адаптуватися в стрімко змінних умовах), зможе претендувати на гідне місце у світовій спільноті, бути конкурентоспроможною. Тому реформи для створення економіки знань (або інноваційної економіки) повинні бути найбільш пріоритетним напрямом в економічній стратегії країни.

Показово, що в Україні зазнають скорочення штатів ті наукові напрями, які є сьогодні у світі найбільш перспективними в аспекті розробки новітніх технологій майбутнього і загалом все ще спроможними до наукової конкуренції на глобальному рівні. Так, за період 2011–2018 рр. скоротилася чисельність працівників в інститутах таких відділень НАН України, як біохімії, фізіології і молекулярної біології (на 512 осіб, або на 22,4%), загальної біології (– 963 осіб, або 30,0%), фізики і астрономії (–1189,5 осіб, або 16,0%), фізико-технічних проблем матеріалознавства (–1213 осіб, або 21,1%), фізико-технічних проблем енергетики (–438 осіб, або 17,9%), інформатики (–417 осіб, або 24,2%), математики (–138 осіб, або 22,3%) [69, с. 11].

Глобальні науково-технологічні зрушення разом із змінами у структурі потреб людини задають параметри і темп структурних змін у підготовці і перепідготовці кадрів. Дані міжнародної статистики свідчать, що у технологічно провідних країнах світу за останні 15 років відбувалися досить помітні структурні зміни в системі випуску фахівців [9].

Інновації стають основою розвитку глобальної економіки: компанії сприймають інновації як ефективний засіб збільшення прибутків і завоювання нових сегментів ринку, а уряди – як засіб прискорення економічного зростання за допомогою підвищення конкурентоспроможності на глобальних ринках. Отже, на сьогодні високотехнологічні послуги – це невід’ємна частина економіки, що ґрунтується на знаннях і є важливий фактор розвитку світового господарства в умовах глобальної економічної інтеграції [55, с. 89].

На думку науковців, нові технології можуть досить позитивно впливати на економіку країн, незалежно від рівня їх розвитку, що й доводить досвід Китаю, Бразилії, Ірландії, Індії, які за допомогою ефективних систем освіти успішно зайняли сегменти інформаційних технологій і стали конкурентоспроможними на міжнародному ринку в умовах глобальної економічної інтеграції.

Значущість цього сектора обумовлюється якісними зрушеннями, які він привносить у традиційні сектори економіки. За допомогою інформаційно-

комунікаційних технологій (КТ) інтелектуальні послуги запроваджують у традиційних виробництвах, чим різко підвищують їх ефективність і перетворюють їх на елементи нової економіки. Основну роль у сучасній економічній системі відведено компаніям четвертинного сектора, які сприяють поширенню та адаптації нових знань і технологій та самі стають джерелами (виробниками) нових знань.

Сфера інновацій все більше залежить від глобалізації, яка охоплює такі напрямки [36, с. 15]:

- глобалізація досліджень, створення технологій і інновацій;
- міжнародне науково-технічне співробітництво;
- глобальне застосування технологій, створених в окремих країнах.

Подвійна природа просторового фактора регіональних інновацій, необхідність одночасно враховувати вплив процесів, що відбуваються на різних рівнях в діапазоні від локального до глобального, створює потребу у вивченні явища, яке можна охарактеризувати як «глокалізація інновацій». Характерними особливостями інноваційної глокалізації є всепроникність, миттєвість, багаторівневість.

Таким чином слід відзначити, що сучасний інноваційний тип розвитку базується на наступних особливостях [3, с. 90]:

- в світовому господарстві актуалізуються інноваційні проекти, що базуються на інтеграційних процесах в економічному просторі, особливим та найбільш затребуваним його форматом стає глокалізаційний.
- глокальний формат просторової організації інноваційної діяльності вимагає відповідного інституційного супроводу, створення нових правил гри, що приймаються усіма суб'єктами бізнес-проектів.
- сучасний інноваційний тип розвитку дрейфує в бік гуманістичного та інклюзивного принципів його здійснення.

Новітні технології: цифрова економіка, штучний інтелект, редагування людського генома та інші несуть в собі не тільки великий потенціал але й

загрози. Завдяки поєднанню проривних технологій з гуманітарними знаннями можливо унеможливити негативні наслідки використання новітніх технологій.

Важливим принципом інноваційно спрямованої довгострокової економічної політики має бути стимулювання попиту на інноваційні продукти та відповідних змін у споживчих перевагах. Жодна державна програма розвитку не надасть належних імпульсів для технологічної модернізації, якщо вона не спиратиметься на зростаючий ринковий попит на інноваційні продукти, насамперед тих, які мають потенціал загальносистемного впливу на економіку.

Серед інструментів, які можуть застосовуватися для реалізації такої політики, Сіденко В.Р. пропонує використовувати наступні [74, с. 13]:

- спеціальні пільгові кредитні механізми (лінії) для фінансування придбання інноваційних продуктів;
- надання на тимчасовій основі цінних дотацій, які б дозволили знижувати вартість придбання новітніх продуктів у період, коли їх виробництво ще не досягло оптимальних масштабів і через це є занадто дорогим; механізм спеціальних компенсацій для економічних суб'єктів, які вкладають власні кошти у закупівлю новітнього обладнання та послуг;
- надання через спеціалізовані інститути сприяння поширенню новітніх технологій комплексних державних послуг щодо придбання новітніх продуктів, в яких поєднуються інформаційні, консультаційні послуги із наданням фінансових стимулів (пільгових кредитів, компенсацій тощо).

Кардинальні технологічні зміни вимагатимуть величезних обсягів капіталу. Це потребуватиме перегляду усталених уявлень щодо оптимального співвідношення розподілу доходів між споживанням та утворенням капіталу. Для України, зважаючи на завдання технологічної модернізації, вочевидь, сьогодні слід намагатися підняти частку капіталоутворення у ВВП, як мінімум, до 30%. І це мають зробити насамперед найбільш спроможні фінансово представники українського бізнесу.

Сучасний статус України – країни з ринковою економікою та членством її в СОТ є великим кроком на шляху до глобалізованої економіки. Це вимагає у майбутньому мати доволі конкретні орієнтири своєї економічної інтеграції, заснованої на стратегічній програмі дій з чіткими уявленнями щодо базових принципів, головних пріоритетів, джерел і механізмів подальшого економічного розвитку.

Визначення способів досягнення сталого зростання рівня життя населення є необхідною умовою інтеграційних прагнень будь-якої держави, у тому числі й України.

Для вирішення цього головного завдання необхідною умовою є підтримка державою ефективних і конкурентоспроможних українських підприємств, що представляють, зокрема, такі галузі, як харчова, літакобудівна, металургійна, хімічна тощо. До заходів підтримки конкурентоспроможних галузей можна віднести [33, с. 180]:

- 1) створення для них справедливих і рівних податкових умов, а на етапі становлення навіть пільгових;
- 2) забезпечення інформаційно-маркетинговою підтримкою на основі реальних законодавчо правових документів і створення умов для їх виконання;
- 3) комплексну систему фінансування та кредитування найбільш перспективних і конкурентоспроможних українських підприємств;
- 4) підтримку підприємств під час виходу на зовнішній ринок.

Для прикладу зазначимо, що якість багатьох видів української харчової продукції за багатьма показниками, особливо натуральним походженням, а відтак і смаковими характеристиками, є високою та не викликає жодних сумнівів у інших країн.

Тобто в умовах виходу України на міжнародні ринки товарів і послуг і необхідності конкурування на ньому виникає потреба вивчення досвіду роботи великих ТНК в напрямі маркетингу та управління і його використання на українських підприємствах.

Таким чином, сталий розвиток в Україні може бути забезпечений тільки за умов найбільш ефективного використання всіх видів її ресурсів. Усе це, своєю чергою, сприятиме формуванню нової української економіки та суспільства і позиціонуванню України на світовій арені як повноправного, сильного, достойного гравця. Інновації становлять основу розвитку глобальної економіки: компанії сприймають їх як ефективний засіб збільшення прибутків і освоєння нових сегментів ринку, а уряди – як засіб прискорення економічного зростання за допомогою підвищення конкурентоспроможності на глобальних ринках. Інтеграція у світовий економічний простір вимагає підвищення частки інноваційної продукції та збільшення обсягів надання високотехнологічних послуг.

ВИСНОВКИ

Економічна криза це окремий етап розвитку національної чи світової економіки, що викликаний загостренням внутрішніх чи зовнішніх суперечностей, і який характеризується скороченням обсягів виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, зростанням рівня безробіття, зниженням реальних доходів населення, зростанням інфляції та загальною макроекономічною нестабільністю. Ознаками економічних криз можуть бути: повна втрата державними структурами можливостей, потенціалу управлінського впливу, стратегічної ініціативи і творчості; часті зміни курсу валют; зниження курсу цінних паперів; підвищена критична активність та незадоволеність народних мас; зростання безробіття; падіння рівня інвестицій, заробітної плати, прибутку; зниження платоспроможності населення.

Більшість світових криз викликані надлишком інвестицій чи споживання в одній або кількох галузях економіки, що на початку надмірно зростають і приваблюють велику кількість інвесторів через можливість отримання прибутку у найближчому майбутньому, але не виправдовують очікувань та банкрутують. Так було у 1820 році із видобутком золота в Латинській Америці, у 1846 році зі будівництвом залізниць. У 1987 році – надмірне перевиробництво товарів, у 2001 році – у сфері інтернет-технологій, у 2009 році – у сфері банківського кредитування тощо. Найбільш потужні економічні кризи були у 1929, 1987 і 2008 рр.

До причин фінансових криз у науковій літературі відносять: перевиробництво і перенагроювання капіталу, падінні інвестицій унаслідок зниження граничної ефективності капіталу, порушення пропорцій відтворення і відриві фінансової сфери від реального сектора. Інші вчені до причин фінансових криз відносять: помилкову грошово-кредитну політику, надмірний притік заощаджень у розвинені країни з країн, що розвиваються, нестійкість фінансової системи, лібералізацію фінансового ринку та недоліки регулювання.

Криза висвітлила чимало прогалин у світовій та національній економіках, криза поширюється на всіх рівнях сучасної економіки - світовому, регіональному, національному, галузевому, корпоративному тощо. Це обумовлює посилення нерівномірності економічного і соціального розвитку і прискорення накопичення диспропорцій. Змінилася структура як світової, так і національних економік, де сфера послуг стала переважаючою і зростала розбалансованість між провідними сучасними ринками - праці, товарів, капіталу, послуг, інформації. У відповідь на масштабні виклики регулятори змушені суттєво перебудувати свої підходи. При цьому, зберігаються колишні ризики і виникають нові. Виникають питання: наскільки тривалою буде стабілізація, яка спостерігається зараз, наскільки небезпечні нові загрози нестабільності, які можливі механізми їх зменшення - ці питання залишаються вкрай актуальними.

Основною загрозою безпеці держави є фінансова криза. Причинами можуть бути внутрішні і зовнішні фактори.

До внутрішніх факторів можна віднести:

- 1) нестабільність політичної ситуації;
- 2) високий рівень корупції;
- 3) неефективне регулювання та низький рівень правової культури у фінансовій сфері.

Зовнішні фактори:

- 1) нестабільність функціонування держави у сучасних геополітичних процесах;
- 2) невисокий рівень залучення ефективних зовнішніх інвестицій та безконтрольність щодо накопичення зовнішньої заборгованості.

Результати дослідження сутності криз в історичному аспекті дозволили запропонувати удосконалену класифікацію їхніх чинників:

- 1) зовнішні чинники:
 - політичні фактори випадкової або навмисної дестабілізації економічної ситуації країни;

- неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу;
 - торгівельна та інвестиційна відкритість країни, що виявляється в надмірній концентрації експорту та імпорту за регіонами, товарами та послугами й динаміці відтоку іноземних інвестицій;
 - боргова залежність, зростання рівня якої призводить до виникнення загроз фінансовій безпеці країни;
- 2) внутрішні чинники:
- погіршення загальноекономічного стану країни, зокрема, що проявляється у зниженні темпів приросту валового внутрішнього продукту (ВВП), зростанні рівня безробіття, надмірних інфляційних чи дефляційних процесах;
 - фінансова нестабільність, ознаками якої є розвиток кризових явищ у банківській системі, погіршення стану бюджетно-фіскального сегменту;
 - соціально-політична нестабільність;
 - невідповідність суб'єкта управління стану й тенденціям розвитку об'єкта управління.

Фактори кризових явищ — це внутрішні та зовнішні умови, настання яких призводить до кризового стану. Наслідки кризи залежать від ефективності антикризового управління, що може або пом'якшувати або загострювати кризу. Тобто наслідком кризи може бути як відновлення соціально-економічної системи, так і руйнування її, як розв'язання накопичених протиріч, так і виникнення нової кризи.

Перед вітчизняним урядом постає нагальне завдання щодо забезпечення активної підтримки й створення максимально сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу, що допоможе подолати кризові явища зовнішнього сектора економіки. Відтак набуває актуальності вироблення ефективних механізмів регуляторної політики держави у сфері зовнішньої торгівлі, які сприяли б активній інтеграції економіки в глобальне економічне середовище на якісно новому рівні. До проблемних питань інтеграції економіки України в світове глобальне господарство можна віднести: недосконалість системи

управління у сфері зовнішньоекономічних відносин та інтеграційних процесів, а також неефективність та не системність економічних реформ, високий рівень корупції як в системах державної влади, так і у місцевих управліннях; низька технологічність продукції більшості українських підприємств. Якість такої продукції, енергомісткість, собівартість та конкурентоспроможність ускладнюють процес її реалізації на західних ринках; недостатнє фінансове забезпечення наукових досліджень, інвестицій у проекти та стартапи, які є основою інноваційного виробництва та продукції;

Найефективнішою стратегією інтеграції України у світове господарство є поєднання структурної перебудови економіки з її орієнтацією на активне зростання експорту з переважаючою часткою кінцевої продукції в його структурі. Нинішній стан експортного потенціалу України не забезпечує її економічного розвитку, більш того, за цих умов відбувається вимивання ресурсного потенціалу країни. Нині одним із найважливіших пріоритетів державної політики є перехід економіки на принципово новий шлях розвитку – інноваційний. Економіка, яка повною мірою використовує знання, заснована на них, носить глобальний характер і орієнтована на глобальний ринок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. COVID-19 and international trade: Issues and actions. *OECD*. 2020. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-international-trade-issues-and-actions-494da2fa/>
2. DeCambre M. The Dow tumbled more than 1,000 points on Monday and marked its third-worst point drop in history - here's how the stock market tends to perform after big drops. MarketWatch, 2020. URL: <https://www.marketwatch.com/story/the-dow-is-off-by-more-than-a-1000-points-and-heading-for-its-second-worst-point-drop-in-its-history-hereshow-the-stock-market-tends-to-perform-afterward-2020-02-24>
3. Fridman O. Особливості інноваційного розвитку у світовому господарстві в умовах цифровізації економіки. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2020. №. 11. С. 89-93.
4. Hall P. A. The Euro crisis and the future of European integration. Article from the book *The Search for Europe: Contrasting Approaches*. URL: <https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/theeuro-crisis-and-the-future-of-european-integration/>
5. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org>
6. Prymostka, Lyudmila. "Вплив економічних циклів на банківську діяльність." *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics"* Series 4 (32) (2017): 175-180.
7. The world economy on a tightrope. *OECD Economic Outlook*. 2020. URL: <http://www.oecd.org/economic-outlook/june-2020/#Key-impacts>
8. Ukraine Competitiveness Rank. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/competitiveness-rank>
9. UNESCO Institute of Statistics. UIS.Stat. URL: <http://data.uis.unesco.org>.

10. World Development Indicators. URL: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-developmentindicators#>
11. Zadoia A. Macroeconomic proportions in the Visegrad countries and Ukraine: comparative analysis. *Економічний Нобелівський вісник*. 2015. №1(8). С. 30–37.
12. Алейнікова О. В. Міжнародна економічна інтеграція як процес наднаціонального регулювання сфери економічних відносин. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2019. Вип. 2. С. 8-13
13. Бойченко В. М. Формування сучасних фінансово-економічних криз: фактори, умови та наслідки. *Економічний вісник*. 2016. №4. С. 63-68.
14. Бугай В. З., Оніпко А. Д. Характерні риси та діагностика фінансової кризи. *Економічний простір*. 2019. №. 142. С. 101-111.
15. Буртняк І. В., Малицька Г. П. Моделювання волатильності фондового ринку за допомогою індексу ПФТС. *Вісник Прикарпатського національного університету*. 2020. № 6. С. 56-60.
16. Владика Ю. П. Кризові стани в економіці: причини та наслідки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. №. 12 (1). С. 60-63.
17. Гевлич Л. Л., Гевлич І. Г. Перспективи суверенного дефолту в контексті наслідків сучасної фінансової кризи в Україні. *Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право*. 2015. №. 1. С. 70-75.
18. Горбаневич В. Л., Іванюта, П. В. Особливості застосування фондового індексу у операціях з цінними паперами та фінансовими інструментами. *Економічний простір*. 2021. 176. С. 130-135. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-23>
19. Грибач О. В. Діагностика фінансової нестабільності в умовах глобальної економічної кризи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. С. 35-40.

20. Григор'єва О. В., Міщенко А. Ю. Кризові явища в економіці та їх прояви на підприємстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. №. 13 (1). С. 76-79.

21. Грицюк Н. О., Сак Т. В. Вплив пандемії COVID-19 на світову економіку. *Економічний простір*. 2021. №. 165. С. 33-38.

22. Гужва І. Ю. Концептуальні основи формування зовнішньоторговельної політики України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. №. 5-6. С. 4–13.

23. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 554. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-п>

24. Дж Т. Сценарії трансформації фінансових ринків в умовах глобалізації *Processes, Strategies, Technologies: International Scientific Conference Innovative Economy (Part I, January 27, 2017. Kielce, Poland)*. 2017. С. 49-52.

25. Дзюблюк О. В. Грошово-кредитна політика як фактор макроекономічної стабілізації і подолання наслідків кризових явищ. *Світ фінансів*. 2017. №. 3. С. 7-19.

26. Дзюблюк О. В. Особливості взаємозв'язку грошово-кредитної та валютної політики в період фінансової кризи. *Світ фінансів*. 2017. №. 2. С. 130-141.

27. Дишлева А. М. Сутність та еволюція фінансово-економічних криз. *Розвиток національної економіки: теорія і практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (3-4 квітня 2015 року, м. Івано-Франківськ) Тернопіль: Крок, 2015. Ч.3. С. 92-94.*

28. Дмитрієва В. А. Економічні коливання незалежної України: нелінійний аналіз криз та стійкості: Монографія. Дніпропетровськ: Вид-во: Домінанта прінт, 2015. 116 с.

29. Дмитрієва В. А. Стійкі та нестійкі цикли в коливаннях економічних показників України. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. Том 19. №1, с. 36-46/
30. Довгаль О. В., Довгаль Е. В. Вектори реформування економіки України з урахуванням сучасних проблем глобалізації. 2017. <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3095/1/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%20%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%20%D0%90%D0%9F%D0%9A.pdf>
31. Дорчинець Я. І., Шеверя К. В. Проблеми та перспективи участі України в міжнародних процесах. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/9/28.pdf>
32. Дяченко А. В. Формування інноваційного інструментарію економічної політики в умовах розвитку світової економічної кризи 2019-2020 рр. в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2021. № 3. С. 19-30.
33. Жуков С. Нові пріоритети міжнародної маркетингової діяльності підприємств в умовах глобалізації та інтеграції України у світове господарство. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2019. №. 1 (22). С. 166-187.
34. Задорожна Т. Глобалізація фінансових ринків: сутність та вплив на регулювання національних ринків цінних паперів. *Економічний аналіз*. 2020. №3. С. 81 – 89.
35. Закіянов Д. Голод, холод і борги: як війна в Україні «накачує» три глобальні кризи. URL: <https://mind.ua/publications/20239807-golod-holod-i-borgi-yakvijna-v-ukrayini-nakachue-tri-globalni-krizi>

36. Звєряков М.І. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. 2018. №10. С. 10-31.
37. Кисильова, К. С., Тарасенко С. В., Карінцева О. І. Нова світова економічна криза – причини та тенденції. *Економічні проблеми сталого розвитку*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених імені професора Балацького О. Ф. Суми, 2020. С. 31-32.
38. Колінець Л. Б. Концептуальні підходи до теорії світових фінансових криз. *Причорноморські економічні студії*. 2016. №. 9 (1). С. 26-30.
39. Колінець Л. Б. Наслідки глобальних кризових явищ для економіки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. С. 54-47.
40. Колінець Л. Б. Особливості впливу світової фінансової кризи 2008–2010 років на економіку України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. №. 1. С. 18-23.
41. Колобова В. В. Особливості та тенденції формування економічних криз у сучасних умовах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 312-319.
42. Корінець Р.Я. Інформаційне забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: посібник для тих, хто хоче розвивати сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. К. : Едельвейс, 2015. 128 с.
43. Кошеленко В. В. Інтеграція України у світове господарство: напрям розвитку та проблеми. *Україна у світовому інтеграційному просторі: економічні, соціальні, політичні, екологічні та правові проблеми*. 2015. С. 37-39
44. Крикун В. Б. Адміністративно-правове регулювання економіки України в кризових ситуаціях : дис. докт юр. наук, 12.00.07. Одеса: ОДУВС, 2019. 463 с.

45. Крисюк Р. В. Міжнародне інвестування в умовах циклічного економічного розвитку : дис. ... канд. екон. наук за спец. 08.00.02. Київ, 2016. 291 с.
46. Куценко Т. М. Напрями протидії впливу глобальної економічної кризи 2020 року на вітчизняну економіку. *Економіка та держава*. 2020. №. 6. С. 186-191.
47. Кучінка Т. В. Теоретичні аспекти вивчення феномену економічної кризи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2015. №. 1. С. 29-34.
48. Ливдар М. Вплив фінансової глобалізації на світові фінансові кризи. *Наукові перспективи*. 2022. №. 9 (27). С. 30-35.
49. Литвин О. Україна в системі міжнародних економічних відносин в умовах інституціоналізації та глобальної конвергенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2019. Вип. 1(49). С. 36-40.
50. Литвин О., Романенко В. Перспективні напрями інтеграції економіки України в глобальне господарство. *Фінансовий простір*. 2022. №. 1 (45). – С. 62-74.
51. Луців Б. Л. Банківська система України: від зародження світової фінансової кризи до посткризових очікувань. *Світ фінансів*. 2017. №1. С. 126-135.
52. Ляшенко О. І., Крицун К. І. Дослідження динаміки фондового індексу ПФТС на фінансовому ринку України на різних часових вікнах з 2001 по 2016 роки. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем: зб. наук. пр. К.: МННЦІТС НАН та МОН України*, 2016. Вип. 21. С. 21-34.
53. Маврідіс Д., Поліопулос Л., Поліопулос Т. Історико-економічний та соціальний вимір корпоративної соціальної відповідальності. *Журнал європейської економіки*. 2017. Т. 8. №. 4. С. 383-397.

54. Мельниченко О. А. Антикризова політика держави: сутність та складові. *Становлення сучасного українського суспільства: політичні, управлінські, економічні та правові аспекти* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 27 берез. 2015 р. : у 2 ч. Ч. 1. К. : Вид-во КНУКіМ, 2015. С. 317–320.

55. Мешко Н. П., Щитов Д. М. Високотехнологічні послуги як інноваційний фактор розвитку світового господарства в умовах глобальної економічної інтеграції. *European Journal of Management Issues*. 2016. Т. 24. №. 6. – С. 87-96.

56. Мохненко А. С. Система прийняття управлінських рішень на підприємстві в умовах економічної кризи. *Вісник економічної науки України*. 2015. №. 2. С. 62-65.

57. Мямлін В. В. Криза економіки як відображення кризи економічної теорії. *Modern research in world science* : The 7th International scientific and practical conference (October 2-4, 2022) SPC “Sci-conf.com.ua”, Lviv, Ukraine. 2022. С. 1040-1045.

58. Онуфрічук К. І. Макроекономічний контекст розвитку валютного регулювання в Україні. *Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів*: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (26 – 28 травня 2016 р., м. Полтава). Потава: ПолтНТУ, 2016. С. 166-173.

59. Орловська О.В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання. *Науковий вісник національного лісотехнічного університету України*. Львів: РВВ НЛТУ України.-2015. Вип. 25.2. С. 197-202с.

60. Ортіна Г. В. Антикризовий потенціал реального сектора економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 18. С. 81–84.

61. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://www.worldbank.org/en/home>

62. Пісковець Л. А. Інтеграція України у світове господарство і реалізація національних інтересів. *Економічна теорія та історія економічної думки*. 2017. С. 54-57.

63. Подлесна В.Г. Особливості сучасної соціально-економічної кризи в Україні та основні орієнтири її подолання. *Науковий журнал «Економіка України»*. 2015. 6 (643). С. 74-81.

64. Попов С. О., Бабец Е. К., Колосов В. О., Рудько Г. І. Стан і перспективи розвитку залізорудної промисловості України. *Збірник наукових праць «Науково-дослідного гірничорудного інституту» ДВНЗ «Криворізький національний університет»*. 2019. № 55. С. 12–36.

65. Ревякин Г. В. Економічні кризи: причини та закономірності функціонування. *Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин* : матеріали ІХ науково–практичної конференції молодих вчених (4 квітня 2015 року, м. Харків). Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2015. С. 97–100.

66. Савельєв Є. Новий світовий економічний порядок: історія, теорія, напрямки формування. *Журнал європейської економіки*. 2017. № 8.4. С. 353-370.

67. Савченко М. В., Шкуренко О. В. Детермінанти фінансово-економічної кризи в умовах глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2018. №. 3 (31). С. 37-47.

68. Сіденко В. Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2018. Т. 2. С. 7-28.

69. Сідоров В. І., Ревякін Г. В. Механізми транскордонного розповсюдження економічних криз та заходи мінімізації ризиків економічного «зараження». *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна серія «Економічна»*. 2015. № 89. С. 22-28.

70. Ставченко С. В. "Індикатори кризових явищ як інструмент діагностики політичної кризи. *Вісник Національного університету*

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2016. № 3.30. С. 264-267.

71. Стойка В.С. Економічна сутність банківських криз та причини їх виникнення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка.* 2016. Випуск 1 (47). Т.1. С. 405-410.

72. Сторощук Б. Д. Закономірності трансформації економічної влади в умовах глобальної кризи. *Економічний вісник Національного гірничого університету.* 2020. № 1. С. 9-13.

73. Стукало Н. В., Литвин М. В., Полішко Г. Г. Теоретико-методологічні основи глобальної фінансової кризи. *Економічний простір.* 2015. №. 101. С. 51-61.

74. Табачкова Н. А. Українські реалії та перспективи сталого розвитку в умовах глобалізації економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. Випуск 6, частина 3. С. 71-75.

75. Тимошенко І. Ю. Особливості, стан та проблеми економічної інтеграції України в глобальне господарство на прикладі країн Євросоюзу. *Теоретичні та практичні питання узгодження інтересів розвитку територіальної системи* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (31 жовтня 2020 року, м. Харків). Харків. 2020. С. 303-305

76. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Міжнародна економічна політика.* 2015. №1 (80). С.87-104.

77. Ткаченко А. М., Силенко С. А. Антикризове управління— передумова попередження загроз і негативних наслідків кризових явищ *Економіка та держава.* 2015. № 6. С. 233-237.

78. Турчіна С. Г. Розвиток економіки знань в умовах інтеграції України до світового господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Випуск 13. Ч. 2. С. 133-137.

79. Шабельник Т. В., Марена Т. В., Шабельник М. М. Моделювання виникнення світових фінансових криз у системі забезпечення фінансової безпеки країн. *Бізнес Інформ*. 2020. №3. С. 75 – 82.

80. Юдіна Н. В. Визначення циклічних залежностей в економіці України на основі аналізу окремих макроекономічних показників. *Економічний Вісник НТУУ «КПІ»*. 2016. № 3. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/80084/75643>.

81. Юхименко П.І. Ю94 Історія економіки та економічної думки: конспект лекцій. Біла Церква, 2019. 262 с.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Ivan Franko National University of Lviv
Faculty of International Relations
Department of International Economic Relations

Head of the Department of
International Economic
Relations

Prof. Dr. Ihor Hrabynskyi
_____, 2022

Sofiia-Khrystyna Matselyukh
Economic crises in a globalized economy
Summary of Master's Thesis
Specialty 292 – International Economic Relation

Foreign Language Advisor
Assoc. Prof. Pekhnyk Andriy
Signature_____

Date_____

INTRODUCTION

Financial globalization serves as a mechanism of global distribution financial instability that periodically occurs in regional markets and acquires an international character. However, spontaneous processes are like this globalization strengthens disparities in the development of the global economy.

In particular, the lack of equilibrium in the financial markets created the prerequisites for the emergence of a financial crisis, which is reflected in the development of the world economy. Solving this task requires understanding the real reasons, forming the crisis, its manifestations and duration.

The relevance of this topic is that the search for ways prevention of the financial crisis has become a problem of the world community. It caused by the growing risk of crises in economic conditions, including financial globalization. As a result, crises became more frequent shocks in various segments of the financial market - credit, insurance, stock, and their distribution periodically adopts chain reaction. These crises contribute to slowing down the pace of economic development countries, and also lead to negative social consequences.

The object of the research is financial crises in the conditions of globalization economy.

The subject of research is the global experience of system formation prevention of financial crises.

The purpose of the study is to review the theoretical foundations of crises and empirical research, related to crises, identify some channels of crisis propagation, find out effects.

The main task of this work is:

1. To describe the overview of crisis definitions and theoretical justification Crisis.

2. Describe studies that attempt to explain the causes and manifestations of global financial crises.
3. Explain the impact of global financial crises on the background of the economy of Ukraine.
4. To justify the political prevention of the occurrence of global risks financial crises and develop measures to prevent them.

MAIN PART

It is well known that the development of global financial relations is periodically accompanied by outbreaks of financial crises. And before the formation of a global economy, financial turmoil affected the national systems of individual countries. Since the last century, they began to acquire a global character. The pronounced global nature of financial crises manifested itself in the 30s-90s. To some extent, financial crises have become a reflection of structural changes in the international economic system. The term financial crisis is widely used in different situations in which some financial assets suddenly lose most of their nominal value. In the 19th and early 20th century, many financial crises were associated with banking panics. Financial crises directly lead to a loss of wealth, but do not necessarily lead to significant changes in the real economy. A financial crisis is a sharp deterioration of the financial market due to the realization of accumulated risks of political and economic factors, which causes disruption of its functioning, reduction of price indicators, deterioration of liquidity quality of financial instruments. There is a debate among economists whether a certain classification of global crises is possible because all crises have common characteristics and features that makes it possible to talk about a single model of the global crisis. Many scientists believe that it is advisable to separate two types of global crises: The first type assumes that as a result of the weak position of a particular national currency, capital owners seek to withdraw their assets from this currency, there is a "flight of capital", which leads to general economic difficulties. In this case, much depends on what kind of currency is experiencing difficult times: if it is the currency of a developing country, the crisis will be limited to national or regional borders, if it is a currency of international importance (for example, the dollar or the euro), then the crisis becomes global. The second type of crisis is called "contagious" by some experts, as it is not related to a separate national currency, and is associated with distrust with certain types of assets or securities. For example, in the economic system of a certain state, which has a strong

position in the world arena, there is distrust in a certain type of assets, which leads to falling prices in the whole world (for example, falling prices for real estate, land or assets banking sector assets). In this case, there is a chain reaction, which is difficult to stop.

Financial crisis usually to some extent covers different areas of the global financial system at the same time of the global financial system. Money capital is the center of financial crises, and credit institutions and public finances are the direct sphere of manifestation. There are special and cyclical international financial crises. Special financial crises occur regardless of the economic cycle under the influence of special reasons, the second are the harbingers of economic crises production. But also special affect the economy and foreign economic relations through the reverse reflection.

Those, the main feature of the crisis is that even being local, as a chain reaction, can affect the entire system or the entire development issues.

Those, the global financial crisis is understood as a deep disorder financial and credit systems in a number of countries, which leads to imbalances in international monetary and credit systems and interruptions in their functioning.

The study of crises allows to formulate preventive measures policies to prevent or at least mitigate the effect of crisis shocks in the future. In particular, as experience shows, no country is completely immune from global financial crises, no country is completely immune. A significant contribution to their overcoming them is made by the stimulating financial policy of the state aimed at reducing the depth and duration of the fall, but some economists opposed against such a policy, pointing to the need for markets to recover themselves.

Global nature of crisis events does not mean that their consequences are the same for all countries and all sectors of the economy. Their consequences are very different depending on the level of industrial development of countries and anti-crisis measures used by the authorities. This is manifested in the difference in the

rate of GDP decline for comparative periods in different countries. It is possible to make conclusion that the long-term consequences in the countries are unlikely to be the same.

The sharp decline in private demand, the presence of large-scale problems in the financial sector the presence of large-scale problems in the financial sector, the growth of uncertainty in this period were reminiscent the initial period of the global financial crisis. In practice, its consequences were less dramatic, mainly due to the adoption of governments of developing and developed countries adopted rather large-scale packages containing anti-crisis measures, which included measures to support financial sector and instruments of fiscal and monetary stimulation. The policy to combat the crisis shock was based on experience of previous crises and was mainly formulated after the very beginning of the destabilization of the global economy. Let us consider the main directions of anti-crisis measures of some countries.

Most developing countries, like developed countries, reduced interest rates as part of monetary stimulus measures. The main question is to what extent and in relation to what monetary stimulus measures have been effective. Various studies by the Bank of International Settlements and the IMF have found that the consequence of such measures was the reduction of volatility and spreads in currency markets, reduction of spreads on interbank markets, reduction of the number of assets perceived by the markets as "problematic" in cases when such assets were considered by the central bank as "non-problematic" in the framework of the credit easing program.

The analysis shows that the packages of these incentive measures differed significantly not only in terms of overall size, but also in structure. For example, we can cite description of certain anti-crisis fiscal packages of such countries as: China, USA, and Japan. Anti-crisis plan of the USA (American Recovery and Reinvestment Act, ARRA) was adopted in February 2009, and the volume reached 827 billion dollars, of which \$552 billion was for increased government spending

and 275 billion dollars - for tax relief. The declared goals of ARRA were, first, to support the most vulnerable segments of the population, secondly, investments in "green" technologies and modernization of infrastructure, and thirdly, creation and preservation of new jobs. Analysis of the principles of application of ARRA indicates that about a third of the fiscal stimulus was in the form of direct financial assistance to the poorest part of society and the unemployed (\$ 204 billion dollars in tax breaks and \$84 billion in spending). Such measures, in most cases, are characterized by the highest fiscal multiplier due to rather low propensity to save in such groups of the population. The second third of the fiscal package was directed to support for health care and education. Investments for "green" technologies and infrastructure amounted to about 15%. The Chinese program for stimulating the economy was adopted in November 2008, and its total volume reached 590 billion dollars. The defining feature of this program was the predominant role of public investments (which reached 85%), which were directed to the construction of roads and railways, and the development of "green" technologies. Stimulation of investment demand had to compensate for the rapid decline in export demand. A number of measures were also taken a number of measures to stimulate consumption by subsidizing the purchase of eco-friendly cars and a wide range of durable goods.

In turn, the financial system of Japan was not exposed to problems on the eve of the crisis, similar to those that were typical for European and American, although corporations in the course of the financial crisis experienced certain difficulties, but they were related rather to the global decline in demand, but not with government funding. Taking into account the trends of the main indicators during the global financial crisis, Japanese fiscal policy, which created and maintained the targets of stimulating domestic private demand and the domestic market, was constrained by the need to save revenues from capital and commodity exports.

To a large extent, the external and internal components of the policy created an alternative to each other. Indeed, the very fact that there are huge foreign exchange reserves is an alternative to domestic investment, and the importance of preserving their value:

- an alternative to their use in emission mechanisms of financing budget deficit, which in turn is the most important tool to stimulate domestic demand. The constant growth of public debt in the same purposes of alternative export growth, which accordingly led to the inevitable strengthening of the national to the inevitable strengthening of the national currency of the state, Japan used as the main source for financing budgetary anti-crisis packages.

An additional anti-crisis source of funding for the fiscal package in the amount of about 80 billion dollars and approved in December 2009 were new loans.

CONCLUSIONS

The study made it possible to draw the following conclusions:

1. The global financial crisis is characterized by a sharp deterioration of the monetary and financial system or its elements, resulting in it is impossible or difficult to perform its functions, and the economy economy suffers certain losses. The main causes of global financial crises can be called qualitative innovative and structural changes in the development of the economy in general and some of its links, which create contradictions between the state of the monetary and financial system and the needs of the physical economy. This contradiction is complicated not only under the influence of certain objective processes, but also due to subjective irrational actions of the authorities, government or international and national financial institutions;

2. The global background of financial crises originates in the current peculiarities of the development of the global economy as a whole and, in particular, of international financial markets: a rather significant asymmetry in the level of economic development between developed countries and the rest of the world, and this reflected in the nature of the spread of economic cycles in the world and creates significant external shocks for developing countries; growth of separation of the financial sector of the world economy from the real sector and outstripping the development of speculative operations; increasing integration of national financial markets of developing countries into the global financial market in the presence of financial market in the presence of sharp differences in the level of their development; lack of effective mechanisms for supranational regulation of international financial markets, which, accordingly, causes the spontaneous nature of their development nature of their development;

3. Ukraine has faced serious challenges in preventing a sharp depreciation of the national currency and sharp depreciation of the national currency and maintaining price stability, avoiding the collapse of the credit system and maintaining a functioning payment and settlement system, stopping the destructive

processes of erosion of domestic deposits and flight of residents from the national currency, reducing the scale of withdrawal of foreign capital and guaranteeing the external solvency of countries;

4. To overcome the consequences of the financial crisis it is necessary to develop a set of interrelated measures for the interaction of non-financial and financial sectors of the economy sectors of the economy and coordinate the actions of all business entities for their implementation and public authorities. At the same time, the main role should be played by belong to the implementation and development of the state strategy of social and economic development, which would provide for a fairly clear development of some sectors of the national economy, energy, import-export policy etc., and the actual implementation of monetary policy tasks by central banks. It is clear that the fight against the crisis is a tedious and long process, but only under the condition of a coordinated, consistent macroeconomic policy by all branches of government, it will succeed.